



*Otto Kirchheimer*

## Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

*Η έννοια του «φορτίου» και οι αποτυχίες των κομμάτων*



ΧΩ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΣΤΕΙ ΑΡΚΕΤΑ με την έννοια του «φορτίου»<sup>1</sup> που διατύπωσαν οι LaPalombara και Weiner ώστε να τη χρησιμοποιώ ως αφετηρία για την ανάλυση των επιτυχιών και των αποτυχιών των κυριότερων ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων ως μιάντων μεταβίβασης των γνωμών ανάμεσα στον πληθυσμό, γενικά, και την κυβερνητική δομή.

Η αγγλική περίπτωση αποτελεί κλασικό παράδειγμα: η εθνική ενότητα προκάλεσε τον δέκατο έκτο αιώνα τη σταθεροποίηση των δομών του κράτους, την οποία ακολούθησε κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα ένας συνταγματικός και κοινωνικός διακανονισμός τέτοιος ώστε να εγγυάται την ώσμωση αριστοκρατίας και αστικής τάξης. Ο διακανονισμός επιβεβαιώθηκε αρκετά γρήγορα, αφού προλάμβανε τα πολιτικά σφάλματα και τις πολιτικές αναταραχές του δέκατου ένατου αιώνα, που οφείλονταν στην εκβιομηχάνηση. Η σταθερή και βαθμιαία ενσωμάτωση των εργαζομένων τάξεων ολοκληρώθηκε σε μια χρονική περίοδο τέτοια ώστε η διαφορά μεταξύ των πολιτικών υποσχέσεων και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας της δημοκρατίας (η «ακρίση της διανομής» των LaPalombara και Weiner) εμφανίστηκε μόνο στις δυο δεκαετίες των Mac Donald-Baldwin. Γι' αυτό, αν εξαιρεθεί το διάλειμμα ανάμεσα στο 1910 και το 1914, η Μεγάλη Βρετανία αποτελεί μια περίπτωση στην οποία τα προβλήματα μπορούν να εξετασθούν ολοκληρωμένα, από τη στιγμή που ο

1. Οι ιστορικές κρίσεις, λένε οι LaPalombara και Weiner, παράγουν τα «φορτία» τα οποία επωμίζεται το παραδοσιακό πολιτικό σύστη-

μα, με συνέπειες για τα υπάρχοντα κόμματα και τη δυνατότητα ίδρυσης νέων κομμάτων.

συντελεστής χρόνος συνδυάζεται με το συντελεστή φορτίο. Η ανάγκη να υπάρξει σύνταγμα γίνεται αισθητή κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα· ακολουθεί, κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, η ανάπτυξη της μεσαιας τάξης και η απαρχή της ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης και, μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ο θυελλώδης συνδυασμός των συνεπειών οι οποίες προήλθαν από τον πολιτικό εκδημοκρατισμό που ολοκληρώθηκε και από τις απαιτήσεις της διανεμητικής κοινωνίας.

Τι θα συνέβαινε εάν εφαρμόζαμε την έννοια του «φορτίου» στην περίπτωση της Γαλλίας; Το γαλλικό πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας, εάν υπήρχε, είχε λυθεί ήδη από το 1793· επιπλέον η επανάσταση συνετέλεσε μονάχα στην επανεπιβεβαίωση και διεύρυνση των συμπερασμάτων του 1590. Η καθολική ψηφοφορία, δηλαδή η πολιτική δημοκρατία ως συνταγματικό θεμέλιο του Γαλλικού Κράτους, συμπεριλαμβανόταν πάντοτε στα προγράμματα ήδη από το 1848, για να εφαρμοσθεί οριστικά στις αρχές της δεκαετίας του 1870. Παρά τις ανατροπές που ακολούθησαν στις σχέσεις ανάμεσα στο εκτελεστικό και το νομοθετικό, η λαϊκή βάση του γαλλικού καθεστώτος δεν αμφισβητήθηκε ποτέ, εκτός από τη σύντομη περίοδο του Rétaïn. Αλλά για ποιο λόγο η πολιτική ολοκλήρωση, δηλαδή ο μετασχηματισμός του κρατικού μηχανισμού της αστικής κοινωνίας σε μια συνεταιριστική επιχείρηση όλων των κοινωνικών τάξεων, δεν συντελέσθηκε οριστικά; Για ποιους λόγους ο στόχος αυτός επετεύχθη μονάχα ως, τουλάχιστον μέχρι ενός ορισμένου βαθμού, ένα δευτερεύουσα σημασίας αποτέλεσμα μιας αυξημένης υλικής ευημερίας και ως συνέπεια της μείωσης του κοινωνικού ανταγωνισμού στη βιομηχανική κοινωνία γαλλικού τύπου; Για ποιο λόγο τα πολιτικά κόμματα συνέβαλαν ελάχιστα στην επίτευξη του τελικού αποτελέσματος;

Η γαλλική κοινωνία για ποικίλους λόγους αλλά και εξ αιτίας της πρόωρης εισαγωγής της καθολικής ψηφοφορίας, μπόρεσε να εξααγκιάσει την εργατική τάξη της να αποδεχθεί μια κατώτερη θέση. Υπήρχε μια μειοψηφία η οποία δεν αντιμετώπιζε ιδιαίτερα ευνοϊκά το ζήτημα της ρήξης της κοινωνικής ισορροπίας μέσω μιας έντονης εκβιομηχάνησης· και όμως δίχως μια εκβιομηχάνηση του είδους αυτού δεν θα υπήρχαν πολλές ευκαιρίες για την ενοποίηση του πολιτικού συστήματος, στα πλαίσια του οποίου υπήρχε ένας διχασμός μεταξύ κομμάτων ατομικής εκπροσώπησης (με τη διπλή βάση τους, στις τοπικές επιτροπές και στις δραστηριότητες της κοινοβουλευτικής ομάδας) και του μαζικού κόμματος της εργατικής τάξης που γεννιόταν, δηλαδή το σοσιαλιστικό κόμμα της πρώτης δεκαετίας του αιώνα. Τα περισσότερα κόμματα διατηρούσαν τον αστικό χαρακτήρα τους ως περιορισμένων εκλογικών οργάνωσεων, με ασθενείς δεσμούς, με εξ ίσου ασθενείς κοινοβουλευτικές ομάδες, οι οποίες είχαν μια μικρή ακτίνα δράσης έξω από την κοινοβουλευτική σκηνή

(τα κόμματα εσωτερικής προέλευσης του Duverger και των LaPalombara-Weiner)<sup>2</sup>.

Κατά τον Alain, τα κόμματα αυτά διέθεταν μια υπερδημοκρατική θεωρία που στηριζόταν στην αιώνια επαγρύπνηση για τον άνθρωπο του δρόμου, όπως τον αποκαλούσαν, σ' ό,τι αφορούσε την αντιπροσώπευσή του στο κόμμα και στο κοινοβούλιο. Αλλά η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική. Πίσω από την πρόσοψη της δημοκρατικής επαγρύπνησης, το πολιτικό κομμάτιασμα εμπόδιζε το κόμμα να περάσει από το κοινοβουλευτικό στάδιο στο στάδιο του ιμάντα μεταβίβασης ανάμεσα στον πληθυσμό και στην κυβέρνηση. Οι οργανώσεις και τα συνέδρια του κόμματος ήταν κάτι περισσότερο από κανονικά *Café de Commerce* αλλά προσαρμοσμένα για συζητήσεις μεταξύ *raisonneurs*, που δεν είχαν κάποιο πραγματικό μήνυμα να μεταδώσουν<sup>3</sup>. Κατ' αυτό τον τρόπο τα αστικά κόμματα και η κοινοβουλευτική κυβέρνηση, την οποία υποστήριζαν, απεκαλύπτοντο με την έλευση των γεγονότων ως μια πραγματική απάτη επιβαλλόμενη από τη νόμιμη χώρα, σ' αντίθεση προς την πραγματική χώρα η οποία προερχόταν από τη συρροή χιλιάδων απόψεων που διαφωνούσαν μεταξύ τους. Ούτε οι *raisonneurs*, ούτε οι λίγο ως πολύ αρεστοί στην *Comité Mascurand* αντιπρόσωποι, που έθεταν πάνω από τις πολιτικές ομάδες το συμφέρον της εμπορικής και βιομηχανικής κοινότητας, μπόρεσαν να υποκαταστήσουν το λαό<sup>4</sup>.

Επειδή αυτά τα κόμματα εδέχοντο από τη μεριά των κομμάτων ταξικής ολοκλήρωσης μια λιγότερο σκληρή πρόκληση από εκείνη που εδέχοντο οι γείτονές τους Γερμανοί, είχαν την ευχέρεια να μην κινητοποιούνται σε περιόδους κρίσης. Στις περιστάσεις αυτές έμπαιναν τελικά στην άκρη, όπως στις δεκαετίες 1920 και 1930, από σωτήρες κυβερνήτες, τον Poincaré και τον Dou-

2. Η διχοτομία ανάμεσα στην εσωτερική και εξωτερική προέλευση πρέπει να εξετασθεί σε σχέση με την παρουσία ή την απουσία υποστηρίχτες παράλληλων θρησκευτικών ή ταξικών οργανώσεων. Η τοπική επιτροπή του αστικού κόμματος εσωτερικής προέλευσης και οι οικονομικοί υποστηρικτές του δεν μπορούν ποτέ να αποτελέσουν ένα σίγουρο εγχειρήμα για την ελλογική επιτυχία, όπως αντίθετα στην περίπτωση του δικτύου παραπλεύρων συγγενικών οργανώσεων που αποτελούν τυπικά χαρακτηριστικά του κόμματος εξωτερικής προέλευσης.

3. Για μια μελέτη για τη λειτουργία του πιο χαρακτηριστικού από τα κόμματα αυτά βλ.

D. Bardonnat, *Evolution de la structure du Parti Radical*, Paris, 1960.

4. Στο ίδιο, pp. 251-256. Παρουσιάζονται εδώ μερικές λεπτομέρειες για την *Comité Mascurand* (από το όνομα του γεροϋσιαστή), που επίσημα ονομαζόταν *Comité Républicain du Commerce et de l' Industrie* και που ήταν ο σημαντικότερος οργανισμός για τη διανομή στα αστικά κόμματα πηγών που προέρχονταν από το εμπορικό και βιομηχανικό περιβάλλον. Για την *Comité Mascurand* και για άλλα σημαντικότερα στη συνέχεια κανάλια, βλ. επίσης W. Ehrmann, *Organized Business in France*, Princeton, 1957, pp. 219 και επ.

peigue, τον κακό μιμητή του. Ως μιάντες μεταβίβασης των γνώμών ήταν υποχρεωμένα, επιπλέον, να συγκρούονται όλο και περισσότερο με αντιδημοκρατικές οργανώσεις.

Η τελευταία προσπάθεια της Τρίτης Δημοκρατίας —από δημοκρατική σκοπιά νόμιμη— να ενσωματώσει την εργατική τάξη στο πολιτικό σύστημα έγινε από το Λαϊκό Μέτωπο του Λέον Blum. Το καυκάγιό της υπήρξε ως ένα μέρος μια αποτυχία των κομμάτων, ως ένα μέρος μια συνέπεια των διεθνών γεγονότων. Με την προσπάθεια αυτή η Τρίτη Δημοκρατία, με την επιβολή της στις αστικές κοινοβουλευτικές ομάδες και στα κόμματα ταξικής ολοκλήρωσης, πλησιάζει στο τέλος της.

Γιατί η Τέταρτη Δημοκρατία απέτυχε να ενσωματώσει το Κομμουνιστικό Κόμμα στο πολιτικό της σύστημα και επέτρεψε είτε στη SFIO (σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, γαλλική έδρα της εργατικής Διεθνούς), είτε στο MRP (Λαϊκό Δημοκρατικό Κίνημα, χριστιανοδημοκρατικό κόμμα) να αναλάβουν το ρόλο που είχαν τα αστικά κόμματα στις περιόδους που προηγήθηκαν; Μήπως θα έπρεπε να τονίσουμε δυο από τους παράγοντες του «φορτίου»: τις αυξανόμενες, και αλληλοαποκλειόμενες υποχρεώσεις στον τομέα της διεθνούς πολιτικής που είχε αναλάβει η πλειοψηφία των γαλλικών πολιτικών κομμάτων από τη μια και των κομμουνιστών από την άλλη, και την κρίση της αποαποικιοποίησης; Και όμως το τέλος του τρικομματισμού, το 1947, δεν θα έπρεπε κατ' ανάγκη να ανακόψει την πορεία του μετασχηματισμού των γαλλικών κομμάτων σε οργανώσεις ικανές να ενσωματώσουν σημαντικές κοινωνικές ομάδες στο πολιτικό σύστημα και ικανές να συνεργάζονται σε συνασπισμούς ή να εναλλάσσονται στην κυβέρνηση.

Δεν υπάρχουν λόγοι ικανοί να υποστηρίξουν ότι η πρόκληση της προσωπικότητας με τη μορφή του γκιωλισμού, και η πρόκληση για λόγους αρχής της αντιπολίτευσης, της κομμουνιστικής εργατικής τάξης θα έπρεπε να επιφέρουν μια οπισθοδρόμηση στο κομματικό σύστημα της δεκαετίας του 1920. Η αποαποικιοποίηση ήταν ένα πρόβλημα το οποίο θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα κόμματα από καθαρά διαφορετικές θέσεις. Η ενσωμάτωση της εργατικής τάξης και η αποαποικιοποίηση (η πρώτη κάνει αισθητή την παρουσία της για μισό περίπου αιώνα, η δεύτερη είναι ένα περιορισμένης χρονικής διάρκειας πρόβλημα) απετέλεσαν φορτία τα οποία θα μπορούσε να υποβαστάξει ένα αποτελεσματικό κομματικό σύστημα.

Η πλειοψηφία των γαλλικών πολιτικών κομμάτων δεν ξεπέρασε ποτέ το στάδιο των κομιστών ειδικών συμφερόντων και των κοινοβουλευτικών clubs, με ή δίχως ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ήταν ανίκανα να αναλάβουν υποχρεώσεις στο όνομα των εκλογέων τους, όπως επίσης ήταν ανίκανα να επιτύχουν μια νομιμοποίηση μέσα από το μετασχηματισμό των απόψεων και των συ-

περιφορών των εκλογέων τους ακολουθώντας προσανατολισμούς που σχε-  
 ίζονταν άμεσα με την κυβερνητική δράση. Οι κύριες κοινωνικο-πολιτικές  
 πιλογές αποφεύγονταν ή, εφόσον ήταν αναγκαίο να αντιμετωπιστούν, γίνο-  
 ταν αντικείμενο επεξεργασίας από άτομα τα οποία ευκαιριακά υποστηρίζο-  
 ταν στην κοινωνία από δυναμικά στοιχεία. Δεν γνωρίζουμε εάν ένας συνδυα-  
 μός όπως εκείνος του Caillaux και Jaugès, που εμφανίσθηκε την άνοιξη του  
 914, θα ήταν σε θέση να δημιουργήσει ένα κόμμα που θα αποτελούσε πραγ-  
 ματικό ιμάντα μεταβίβασης ανάμεσα στον πληθυσμό και την κυβέρνηση, και  
 άση για την επεξεργασία της πολιτικής. Θα μπορούσε να καυαγήσει εξ αιτίας  
 της εχθρότητας της αστικής τάξης απέναντι στις μεθοδεύσεις εκείνες που  
 πέτρεψαν να μεταδοθεί και επομένως να αυξηθεί η λαϊκή πίεση πάνω στην  
 πολιτική δράση. Σε ό,τι αφορά όμως το στόχο της ενσωμάτωσης των λαϊκών  
 πτωμάτων στο γαλλικό πολιτικό σύστημα, ο ρόλος του πολιτικού κόμματος  
 παραμένει δευτερεύουσας σημασίας.

Η γέννηση των ιταλικών και γερμανικών πολιτικών οργανώσεων στα μισά  
 του δέκατου ένατου αιώνα δεν μπορεί να διαχωρισθεί από την ιστορία της  
 καθυστερημένης ενοποίησης των αντιστοίχων κρατών. Η ενοποίηση πραγμα-  
 τοποιήθηκε σε ανταγωνιστικές συνθήκες μεταξύ Cavour και Garibaldi (και  
 των οπαδών τους) στην Ιταλία, και μεταξύ Bismarck και των φιλελεύθερων  
 στη Γερμανία. Οι υπολογισμοί και οι δραστηριότητες αυτών των πολιτικών  
 δεν μπορούν να κατανοηθούν, εάν δεν εξετασθεί το βάρος και η σημασία που  
 είχαν αυτές οι αντιτιθέμενες πιέσεις. Αλλά μήπως το ελαφρύ χέρι του Cavour  
 προσέφερε στο ιταλικό κοιμματικό σύστημα μεγαλύτερες δυνατότητες απ' ό,τι  
 προσέφερε στο γερμανικό η σιδερένια γροθιά του Bismarck;<sup>5</sup> Τι σημαίνουν οι  
 διαφορετικοί τύποι ενοποίησης που πραγματοποιήθηκαν από τον Cavour και  
 από τον Bismarck με τους όρους των «φορτίων» και των ευκαιριών για τα  
 κόμματα;

Η ιταλική αριστερά, το κόμμα της δράσης, θα μπορούσε να δημιουργήσει  
 μια σχέση με τις μεσογειακές αγροτικές μάζες<sup>6</sup>; Μέσα από αυτή τη σχέση θα  
 μπορούσε να σταθεροποιήσει μια εθνική βάση, που θα υπερέβαινε τις τάξεις  
 και τις περιφέρειες; Ή ήταν αντιθέτως αναπόφευκτο να γίνει εν μέρει μάρ-  
 τυρας, εν μέρει θύμα ενός μεταμορφισμού που αποτελούσε ουσιαστικά μια

5. Ένας Γερμανός συγγραφέας παρατήρησε πρόσφατα: «Η πολιτική του Bismarck απέναντι στους φιλελεύθερους ήταν εσφαλμένη στο μέτρο που αυτός πραγματοποιούσε ό,τι οι φιλελεύθεροι ήθελαν να πραγματοποιήσουν, αλλά δεν είχαν ούτε τη δυνατότητα ούτε τα μέσα για να την εφαρμόσουν μόνοι τους», E.

Pikart, *Die Rolle der Deutschen Parteien im Deutschen Konstitutionellen System*, in «Zeitschrift für Politik» (1962), pp. 12-15.

6. Αυτή η άποψη εξετάσθηκε σε βάθος από τον A. Gramsci, *Il Risorgimento*, Torino, 1949, pp. 100-104, (ελ. μετ. εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, 1988).

εμπορική δραστηριότητα, παρά ένα εργαλείο εθνικής ολοκλήρωσης; Οι δυνατότητες εκείνες μπορεί να ήταν μικρές, αλλά η προσπάθεια δεν έγινε ποτέ. Στη Γερμανία, από το άλλο μέρος, η καθυστέρηση και η φόρμουλα της «Μικρής Γερμανίας», που στρεφόταν ενάντια στην οικοδόμηση του Reich από τον Bismarck, δεν εμπόδισε τη δημιουργία αυτή να γίνει μια κοινωνικά και οικονομικά ζωντανή οντότητα. Όλες οι πολιτικές δυνάμεις, τόσο εκείνες που ήταν ευνοϊκά διατεθειμένες όσο και εκείνες που ήταν εχθρικά διατεθειμένες απέναντι στον θεμελιωτή πατέρα, απεδέχθησαν το Reich του ως αποτελεσματική βάση. Αλλά σε ό,τι αφορά τις δυνατότητες δράσης των πολιτικών κομμάτων, το αποτέλεσμα δεν υπήρξε πολύ διαφορετικό. Η Ιταλία βρήκε μια εικονική λύση για τα προβλήματα της εθνικής της ταυτότητας, που ίσχυε συνταγματικά αλλά όχι και κοινωνικο-πολιτικά. Την ίδια περίπου περίοδο οι κληρονόμοι του Bismarck — ένας συνδυασμός των δυνάμεων της γραφειοκρατίας, του στρατού, των βιομηχάνων και των κτηματιών — υποστήριζαν στην Πρωσσία και στην αυτοκρατορία μια συνταγματική τάξη που εμπόδιζε την πραγματική συμμετοχή της εργατικής τάξης στην κυβέρνηση. Τόσο στην Ιταλία όσο και στη Γερμανία ο ανεπιτυχής τρόπος αντιμετώπισης των κρίσεων της εθνικής ταυτότητας και της συμμετοχής αύξησε το φορτίο των προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπίσει το έθνος στο τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Ωστόσο είναι δύσκολο να αξιολογηθεί η διαφορετική επίδραση την οποία ασκούν οι παράγοντες εκείνοι που κατασκευάζουν το «φορτίο» σε σχέση, για παράδειγμα, με τη Γαλλία. Στην περίπτωση της, δίχως να υπάρχει κάποια κρίση εθνικής ταυτότητας και δίχως να υπάρχουν συνταγματικά εμπόδια για τη συμμετοχή της εργατικής τάξης, η κρίση της συμμετοχής που δυνάμωνε κάτω από τις στάχτες ξέσπασε ανοιχτά στα μισά της δεκαετίας του '30. Σκέφτομαι ότι η κατάρρευση του 1940 μπορεί να συνδεθεί με αυτή την κρίση συμμετοχής.

Μπορεί, επιπρόσθετα, η έννοια του «φορτίου» να χρησιμοποιηθεί στην ανάλυση για την ανικανότητα των κομμάτων της δυτικής Ευρώπης να αναλάβουν ένα ρόλο που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της δεκαετίας του '20; Μπορούμε για παράδειγμα να υποστηρίξουμε ότι η καθυστέρηση που παρατηρήθηκε στην αποδοχή ενός συνταγματικού καθεστώτος που να επιτρέπει την πραγμάτωση μιας αποτελεσματικής πολιτικής δημοκρατίας, έδρασε ενάντια στην πολιτική ενσωμάτωση των εργαζομένων τάξεων στο γερμανικό πολιτικό σύστημα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '20; Αν αποδεχθούμε αυτή την ερμηνεία, μπορούμε να συγκεκριμενοποιήσουμε άλλες διαφοροποιήσεις. Με «πολιτική ολοκλήρωση» εννοούμε την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να μετασηματίζει τις ομάδες και τα μέλη τους που προηγουμένως ήταν έξω από το επίσημο πολιτικό σύστημα, σε πραγματικούς πρωταγωνιστές της πολιτικής διαδικασίας. Πολλά μαζικά κόμματα, αντιθέτως,

δεν ήταν ικανά ούτε ενδιαφέρονταν να εντάξουν τα μέλη τους στην υπάρχουσα πολιτική κοινότητα. Το κόμμα τελικά μπορούσε να επιθυμεί την ένταξη των οπαδών του στις δικές του γραμμές, ενάντια στον επίσημο μηχανισμό του κράτους.

### *Το προπολεμικό κόμμα της μαζικής ενσωμάτωσης*

ΤΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ, προς το τέλος του αιώνα, ανέπτυξαν μια σημαντική λειτουργία κοινωνικοποίησης των μελών τους. Διευκόλυναν από πολλές απόψεις τη μετάβαση από μια αγροτική σε μια βιομηχανική κοινωνία. Ένας μεγάλος αριθμός προσώπων που προηγουμένως ζούσαν σαν απομονωμένα άτομα αποδέχθηκε εθελοντικά την πειθαρχία των κομμάτων αυτών, η οποία λειτουργούσε σε στενή σχέση με τις προσδοκίες για ένα μελλοντικό καθολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αλλά η πειθαρχία αυτή είχε τις ρίζες της στην αλλοτρίωση των σοσιαλιστικών κομμάτων από το υπάρχον πολιτικό σύστημα πριν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, του οποίου επιθυμούσαν να επιταχύνουν την πτώση, επηρεάζοντας με τη στάση τους το σύνολο του πληθυσμού<sup>7</sup>.

Τόσο κατά τη διάρκεια όσο και λίγο μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, οι συμμετέχοντες στο πολιτικό παιχνίδι έδειξαν ότι δεν έχουν σκοπό να σεβασθούν τις επιδιώξεις των μαζικών κομμάτων της εργατικής τάξης — επιδιώξεις που βασιζόνταν στους τυπικούς κανόνες της δημοκρατίας. Το γεγονός αυτό υπήρξε ένας από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους η κοινωνική ολοκλήρωση στο βιομηχανικό σύστημα, μέσω των οργανώσεων της εργατικής τάξης, δεν προωθήθηκε ως ένα στάδιο που μπορεί να συγκριθεί με το αντίστοιχο της πολιτικής ολοκλήρωσης. Η συμμετοχή στον πόλεμο, η μακρά διένεξη για τις οικονομικές επιπτώσεις που θα έχει ο πόλεμος, οι ζημιές που προκάλεσε ο πληθωρισμός, η ανάπτυξη των μπολσεβίκικων κομμάτων και του σοβιετικού συστήματος σ' άμεση ανταγωνιστική σχέση με τις υπάρχουσες μαζικές πολιτικές οργανώσεις των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών, προκειμένου να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των μαζών, και τέλος οι επιπτώσεις της

7. Συχνά υπήρξε αντικείμενο ανάλυσης η κατάσταση που είχε η ιστορία αυτή στη Γερμανία και η εμφάνιση του Bebel σαν αρχηγού και διοικητή ενός πολύ πειθαρχημένου αντιστρατού. Πρόσφατα τα γεγονότα αυτά συζητήθηκαν από τον G. Roth, *I socialdemocratici nella Germania Imperiale*, Bologna, Il Mulino, 1971. Ανάλογες ερμηνείες για την κοινωνική

ολοκλήρωση του σοσιαλισμού ισχύουν για την Ιταλία. Ένας ουσιαστικά εχθρικός παρατηρητής όπως ο B. Croce εξετάζει αυτούς τους παράγοντες στο έργο του *Storia d'Italia*, 1870-1915, Bari: μια πλούσια τεκμηρίωση σχετική με το θέμα προσφέρει ο R. Michels στο έργο του *Socialismus in Italien*, Karlsruhe, 1925, p. 270.

καταπίεσης και της αποθάρρυνσης στο τέλος της δεκαετίας — όλα αυτά έδρασαν με περισσότερη αποτελεσματικότητα προς την κατεύθυνση της πολιτικοποίησης των μαζών απ' όσο επέδρασε η χωρίς συνοχή συμμετοχή στις εκλογές, η πάλη για την επέκταση της καθολικής ψηφοφορίας (στο Βέλγιο, στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γερμανία) ή τουλάχιστον η στελέχωση των πολιτικών κομμάτων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Αλλά πολιτικοποίηση δεν σημαίνει πολιτική ολοκλήρωση· η ολοκλήρωση προϋποθέτει τη γενική θέληση της κοινωνίας να προσφέρει και να αποδεχθεί, με όλα τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει, την πολιτική συμμετοχή για όλους τους πολίτες δίχως επιφυλάξεις. Οι συνέπειες της ολοκλήρωσης στο κλασικό μαζικό κόμμα εξαρτώνται από τις απαντήσεις που θα δώσουν οι άλλες δυνάμεις του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος· σε μερικές περιπτώσεις οι απαντήσεις αυτές ήταν τόσο αρνητικές ώστε να προκαλούν την καθυστέρηση της ολοκλήρωσης στο πολιτικό σύστημα, ή να συμβάλουν στην αποσύνθεσή του.

Ας εξετάσουμε τώρα την άλλη όψη αυτής της ανικανότητας, να περάσουμε δηλαδή από την ένταξη στο προλεταριακό μαζικό κόμμα και στη βιομηχανική κοινωνία γενικά στην ολοκλήρωση στο αυθεντικό πολιτικό σύστημα. Πρόκειται για την ανικανότητα των αστικών κομμάτων να εξελιχθούν από κόμματα ατομικής εκπροσώπησης σε κόμματα ολοκλήρωσης, μια ανικανότητα την οποία παρατηρήσαμε ήδη στην περίπτωση της Γαλλίας. Οι δυο τάσεις, η αποτυχία της ολοκλήρωσης των προλεταριακών μαζικών κομμάτων στο επίσημο πολιτικό σύστημα και η ανικανότητα των αστικών κομμάτων να περάσουν στο στάδιο των κομμάτων ολοκλήρωσης, συσχετίζονται άμεσα μεταξύ τους. Μια εξαίρεση, έστω και μερική, αποτελούν τα προσωποπαγή κόμματα, όπως το Γερμανικό Κέντρο ή το Λαϊκό Κόμμα του don Sturzo". Και τα δυο ανέπτυξαν ως ένα ορισμένο βαθμό αυτές τις λειτουργίες: κοινωνική ένταξη στη βιομηχανική κοινωνία και πολιτική ένταξη στο υπάρχον πολιτικό σύστημα. Ωστόσο η προσωποπαγής φύση τους περιόριζε σ' αξιοσημείωτο βαθμό τις δυνατότητες εξέλιξής τους".

8. Ενσωμάτωση στη βιομηχανική κοινωνία: ενώ ο εργάτης έχει αποδεχθεί μερικές πλευρές, όπως την αστικοποίηση και τις απαιτήσεις για τάξη, και τα αντίστοιχα πλεονεκτήματα μιας κοινωνίας μαζικής κατανάλωσης, η σημασία του ως ατόμου και η αιώνια εξάρτηση από τις ντιρεκτίβες των ανωτέρων εξηγούν τις τάσεις του για φυγή. Τα προβλήματα έχουν αναλυθεί ιδιαίτερα από τους A. Andrieux και J. Lignon, *L'ouvrier d'aujourd'hui*,

Paris, 1960. Οι ασαφείς συνέπειες που προκύπτουν απ' αυτά τα γεγονότα και η γενικά αρνητική επίδρασή τους στην πολιτική εικόνα των εργατών έχουν αναλυθεί από τους H. Popitz και άλλους στο *Das Gesellschaftsbild des Arbeiters*, Tübingen, 1957.

9. H. Maier, *Revolution und Kirche*, Freiburg, 1959.

10. T. Nipperdey, *Die Organisation der deutschen Parteien vor 1918*, Düsseldorf, 1961.



Με αυτές τις επιμέρους εξαιρέσεις, τα αστικά κόμματα απεδείχθησαν ανίκανα να μετασχηματισθούν από ομάδες κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης σε φορείς μιας μαζικής πολιτικής, ικανά να διαπραγματεύονται με τα μαζικά κόμματα ενσωμάτωσης σύμφωνα με τους νόμους της πολιτικής αγοράς. Το κίνητρο για τη δημιουργία μιας πιο πλατιάς οργάνωσης ήταν πολύ περιορισμένο. Η πρόσβαση και η είσοδος στα ευεργετήματα που παρείχε το Κράτος ακόμη και μετά τον τυπικό εκδημοκρατισμό, εξακολουθούσαν να προσδιορίζονται από πλεονεκτήματα που προέρχονταν από την εκπαίδευση και την ταξική κατάσταση. Η ποσοτική αδυναμία της αστικής τάξης εξισορροπείτο ωστόσο από τις στρατηγικές σχέσεις με το στρατό και τη γραφειοκρατία.

Ο Gustav Stresemann είναι ο πολιτικός άνδρας που στέκεται στο κρίσιμο σημείο αυτής της εποχής, και ο οποίος προσπαθεί να συνδυάσει ένα τριπλό και ασυμβίβαστο σύνολο κομμάτων: τα δημοκρατικά κόμματα μαζικής ενσωμάτωσης, κλασικά και προσωποπαγή τα κόμματα αντιπολίτευσης για λόγους αρχής, που ενσωματώνουν τις μάζες στο σύστημά τους ενάντια στην υπάρχουσα τάξη και τα παλιά κόμματα ατομικής εκπροσώπησης. Ο Stresemann απέτυχε, αλλά ερευνούσε πάντοτε τους δυνατούς συμβιβασμούς μεταξύ των δημοκρατικών μαζικών κομμάτων, των αστικών κομμάτων του παλαιού ύφους της ατομικής εκπροσώπησης, και των κατόχων της εξουσίας που βρίσκονταν έξω από την τυπική πολιτικο-κομματική δομή. Τελικά το κόμμα ατομικής εκπροσώπησης από το οποίο προερχόταν δεν του προσέφερε μια αρκετά ευρεία βάση για την πολιτική του<sup>11</sup>.

Όλες οι αστικές ομάδες δεν αναγνώριζαν την ανάγκη να μετασχηματισθούν σε κόμματα ολοκλήρωσης. Εφόσον οι ομάδες αυτές είχαν άλλους δρόμους εισόδου στον κρατικό μηχανισμό, θεωρούσαν ότι ήταν καλό γι' αυτές να αναβάλουν την οικοδόμηση εναλλακτικών προς τα υπάρχοντα μαζικά κόμματα οργανισμών, χρησιμοποιώντας την κρατική μηχανή για να εμποδίσουν τα μαζικά κόμματα ολοκλήρωσης να γίνουν ιδιαίτερα αποτελεσματικά στην πολιτική αγορά. Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η αποδοχή του νόμου της πολιτικής αγοράς είναι αναπόφευκτη για τις κυριότερες χώρες της δυτικής Ευρώπης. Αυτός ο μετασχηματισμός καθορίζει από την πλευρά του την αλλαγή που επήλθε στις δομές των πολιτικών κομμάτων.

voll. V και VI.

11. Βλ. W. Hartenstein, *Die Anfänge der Deutschen Volkspartei*, Düsseldorf, 1962 και

H. A. Turmes, *Stresemann and the Politics of the Weimer Republic*, Princeton, 1963.

## *Το μεταπολεμικό πολυσυλλεκτικό κόμμα*

ΜΕΤΑ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ το αστικό κόμμα παλαιού τύπου, της ατομικής εκπροσώπησης, αποτελεί πλέον εξαίρεση. Στην πραγματικότητα μερικά παραδείγματα του είδους συνεχίζουν να επιβιώνουν, αλλά δεν καθορίζουν πια τη φύση του κομματικού συστήματος. Κατά τον ίδιο τρόπο, το κόμμα της μαζικής ενσωμάτωσης, προϊόν μιας εποχής στην οποία υπήρχαν αυστηρές ταξικές διαιρέσεις και πιο διαφοροποιημένες αλλά και προσωποπαγείς δομές, μετασχηματίζεται σε κόμμα «του λαού», πολυσυλλεκτικό. Εγκαταλείποντας τις προσπάθειες για την πνευματική και ηθική διάπλαση των μαζών, μετατοπίζεται όλο και καθαρότερα προς την εκλογική ανατροπή, παραιτούμενο από μια δράση σε βάθος και προτιμώντας μια ευρύτερη συναίνεση και μια άμεση εκλογική επιτυχία. Η πιο περιορισμένη πολιτική δραστηριότητα και ο άμεσος εκλογικός σκοπός διαχωρίζονται από τα προηγούμενα γενικά ενδιαφέροντα: αυτά σήμερα θεωρούνται ότι επιφέρουν το αντίθετο από το προσδοκώμενο αποτέλεσμα επειδή απομακρύνουν μια δυναμική εθνική πελατεία.

Για τα κλασικά μαζικά κόμματα μπορούμε να διακρίνουμε περίπου τρεις φάσεις σ' αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού. Πρώτα η περίοδος της συγκέντρωσης των δυνάμεων, που κλείνει με το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου: στη συνέχεια έχουμε την πρώτη κυβερνητική εμπειρία στις δεκαετίες 1920-30 (Mac Donald στην Αγγλία, Δημοκρατία της Weimar, Λαϊκό Μέτωπο στη Γαλλία), η οποία φαίνεται ανεπαρκής εάν συγκριθεί με τις προσδοκίες των υποστηρικτών ή των ηγητόρων των κλασικών μαζικών κομμάτων, και υπενθυμίζει την απαίτηση για μια ευρύτερη βάση συναίνεσης προς το πολιτικό σύστημα. Την περίοδο αυτή διαδέχθηκαν οι λιγότερο ή περισσότερο προωθημένες φάσεις της πολυσυλλεκτικής οργάνωσης, με κάποια κόμματα να ασχολούνται με το πώς θα συντηρήσουν την ειδική πελατεία τους στην εργατική τάξη, ενώ τον ίδιο καιρό επιθυμούν να αγκαλιάσουν άλλες, διαφορετικές πελατείες.

Είμαστε σε θέση να υποδείξουμε κάποιους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους επαληθεύεται αυτός ο μετασχηματισμός, αποκαλύπτοντας συντελεστές που προωθούν ή καθυστερούν ή σταματούν αυτό το μετασχηματισμό; Μπορούμε να θεωρήσουμε το ύψος της οικονομικής ανάπτυξης ως το σημαντικότερο στοιχείο; Εάν ήταν τόσο σπουδαίο, η Γαλλία θα βρισκόταν φυσικά πιο μπροστά από τη Μεγάλη Βρετανία και, στην ειδική περίπτωση, πιο μπροστά κι από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες αντιθέτως παραμένουν το κλασικό παράδειγμα ενός συστήματος στο οποίο είναι διαδεδομένα τα πολυσυλλεκτικά κόμματα. Και ποια είναι η επίδραση την οποία ασκεί η συνέχεια ή η ασυνέχεια

του πολιτικού συστήματος; Αν ήταν τόσο σημαντική, η Γερμανία και η Μεγάλη Βρετανία θα τοποθετούντο στα ακραία σημεία του φάσματος, αντί να δείχνουν μια ανάλογη ταχύτητα για μετασχηματισμό. Θα πρέπει επομένως να είμαστε ευχαριστημένοι με το να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις για τη γενική τάση, και να αποκαλύψουμε κάποιους συντελεστές με περιορισμένη εμβέλεια.

Σε μερικές περιπτώσεις η εφαρμογή του πολυσυλλεκτικού μοντέλου συναντά συγκεκριμένα όρια στην παραδοσιακή διάταξη της κοινωνίας. Η προσωποπαγής ενδοχώρα της ιταλικής Χριστιανικής Δημοκρατίας, περιορίζει ήδη από την αρχή τη δυνατότητα, για το κόμμα, να κατακτήσει αντικληρικά στοιχεία του πληθυσμού. Από το άλλο μέρος τίποτα δεν εμποδίζει το κόμμα να διατυπώνει τις διακηρύξεις με τρόπο που να μεγιστοποιεί τη δυνατότητα να επιτύχει τη συναίνεση άλλων στοιχείων πέρα από εκείνα των οποίων η κομματική σχέση δεν έχει διαταραχθεί από τους δεσμούς του κόμματος με τον κλήρο. Το στοιχείο της αλληλεγγύης του δογματικού του πυρήνα χρησιμοποιήθηκε για μεγάλο διάστημα με επιτυχία για να προσελκύσει μια διαφοροποιημένη κοινωνικά πελατεία.

Μπορούμε επίσης να εξετάσουμε την περίπτωση των δυο άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών κομμάτων, τη γερμανική SPD (σοσιαλδημοκρατικό κόμμα) και το αγγλικό εργατικό κόμμα. Είναι απίθανο να υποθέσουμε ότι τα δυο αυτά κόμματα ήταν ικανά να κάνουν κάποιες παραχωρήσεις στις ειδικές επιθυμίες που εξέφραζαν τα συμφέροντα των αγροτών ή των ιδιοκτητών των ακινήτων αγαθών, διατηρώντας τον ίδιο καιρό το κύρος τους απέναντι στις μάζες του πληθυσμού των πόλεων. Αλλά ευτυχώς υπάρχει ένας ικανοποιητικός βαθμός επικοινωνίας ανάμεσα στα συμφέροντα των μισθωτών εργαζομένων των αστικών ή ημιαστικών κέντρων, των εργατών και υπαλλήλων, και των δημοσίων λειτουργών, επειδή καθένας απ' αυτούς και όλοι συγχρόνως μπορούν να θεωρηθούν αντικείμενα της στρατηγικής του κόμματος. Η παράδοση και ο τύπος της κοινωνικής και επαγγελματικής στρωμάτωσης θέτουν όρια ή, αντίθετα, προσφέρουν ένα δυναμικό ακροατήριο στο κάλεσμα ενός κόμματος. Αν αυτό δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα συγκεντρώσει όλες τις κατηγορίες των εκλογέων, μπορεί εύλογα να ελπίζει ότι θα βρει περισσότερους ψηφοφόρους σ' όλες εκείνες τις κατηγορίες στις οποίες δεν υπάρχουν εμφανείς λόγοι σύγκρουσης των συμφερόντων τους. Οι δευτερεύουσες σημασίες αποκλίσεις μεταξύ των επιδιώξεων που έχουν πολλές ομάδες, όπως για παράδειγμα συμβαίνει μεταξύ υπαλλήλων και εργατών, θα μπορούσαν να περιορισθούν από τα προγράμματα που προωθούν και οι δυο τομείς· για παράδειγμα μια ορισμένη δραστηριότητα που στοχεύει στην εξουδετέρωση κάποιων αποτελεσμάτων της αυτοματοποίησης.

Ακόμα σημαντικότερη είναι η συγκέντρωση της προσοχής σε θέματα που

δύσκολα θα συναντήσουν αντίσταση, στην κοινότητα. Οι εθνικοί στόχοι που υπερβαίνουν τα συμφέροντα της ομάδας προσφέρουν την καλύτερη προοπτική σ' ένα κόμμα που αναζητά να σταθεροποιήσει ή να απλώσει το κάλεσμά του, που προηγουμένως περιοριζόταν σε ειδικούς τομείς του πληθυσμού. Για παράδειγμα το κόμμα που υποστηρίζει σθεναρά την επέκταση της εκπαίδευσης μπορεί να ξεσηκώσει δυναμικές διαμαρτυρίες για τις εξαιρετικές δαπάνες που συνεπάγεται η επέκταση αυτή, ή διότι κινδυνεύουν να ζημιωθούν ποιοτικά οι élites που απολάμβαναν προηγουμένως τα προνόμια της εκπαίδευσης· αλλά το αν θα επιτύχει την υποστήριξη κάθε άλλης οικογένειας εξαρτάται μονάχα από την ικανότητα να παρουσιάζεις το νέο εθνικό θέμα με τρόπο ταχύτερο και επιθετικότερο από τον τρόπο του κύριου ανταγωνιστή σου, και από την ικανότητα να συνδέεις, με την προπαγάνδα σου, το μέλλον της ξεχωριστής οικογένειας με τις νέες διευρυμένες εκπαιδευτικές δομές. Με την έννοια αυτή η δυναμική πελατεία σου είναι σχεδόν απεριόριστη. Η πολυσυλλεκτική δραστηριότητα που απευθύνεται σε μια καθορισμένη κατηγορία μετασχηματίζεται στην πράξη σε μια απεριόριστη πολυσυλλεκτική δραστηριότητα.

Η τελευταία παρατήρηση υπερβαίνει στην πράξη τα όρια του συμφέροντος της ομάδας. Από τη μια πλευρά, στις ανεπτυγμένες κοινωνίες όπως είναι αυτές που εξετάζω, χάρη στα γενικά επίπεδα ευημερίας και οικονομικής ασφάλειας και στα σχήματα αρωγής που τίθενται σ' εφαρμογή από το κράτος ή περιέχονται στη συλλογική διαπραγματέυση, πολλά άτομα δεν έχουν πια ανάγκη, από εκείνη την προστασία που ένα καιρό ζητούσαν από το κράτος. Από την άλλη, πολλοί συνειδητοποίησαν τον αριθμό και τη συνθετότητα των γενικών συντελεστών από τους οποίους εξαρτάται η μελλοντική ευημερία τους. Αυτή η μεταβολή σέ ό,τι αφορά τις προτεραιότητες και αυτή η ενασχόληση μπορεί να τους οδηγήσει να κρίνουν λιγότερο την πολιτική προσφορά από τη σκοπιά των επιμέρους επιδιώξεών τους παρά από τη σκοπιά της ικανότητας των πολιτικών ηγητόρων να αντιμετωπίσουν τις γενικότερες μελλοντικές καταστάσεις. Μεταξύ των κυριότερων σύγχρονων κομμάτων, συγκαταλέγεται η γαλλική UNR (Εθνική Δημοκρατική Ένωση) που ιδρύθηκε πρόσφατα, και που ερευνά τις υπάρχουσες δυνατότητες ώστε να κατευθύνει τις λιγότερο εξειδικευμένες ανάγκες. Σ' αυτή αναφέρεται σταθερά ο άγιος πατέρας της De Gaulle όσον αφορά την προσωπική ερμηνεία του για το πολυσυλλεκτικό κόμμα. Οι πηγές του κόμματος βασίζονται σ' έναν πυρήνα από εθνικούς σκοπούς και σε μια αρκετά ακαθόριστη και ευλύγιστη ενότητα ώστε να επιτρέπει τις πιο διαφορετικές ερμηνείες· επιπλέον —τουλάχιστον μέχρις ότου ο Στρατηγός συνεχίσει να είναι λειτουργικός— είναι αρκετά ελκυστικές για να κατασκευά-

σουν ένα σημείο αναφοράς για πολλές ομάδες και μεμονωμένα άτομα<sup>12</sup>.

Ενώ η UNR χειρίζεται κατ' αυτό τον τρόπο την ιδεολογία ώστε να μπορεί να απευθύνεται σε ευρύτερες κατηγορίες, στην περίπτωση της Χριστιανικής Δημοκρατίας, η ιδεολογία αποτελεί —όπως ήδη παρατηρήσαμε— έναν περιοριστικό παράγοντα. Η ιδεολογία της UNR δεν αποκλείει κανένα. Η χριστιανο-δημοκρατική ιδεολογία, εξ ορισμού, αποκλείει όποιον δεν πιστεύει, ή τουλάχιστον τον εκλογέα που δεν πιστεύει. Πληρώνει μια τιμή για τους δεσμούς θρησκευτικής αλληλεγγύης που διατηρεί και για τα πλεονεκτήματα που προέρχονται από οργανώσεις υποστήριξης, χάνοντας μερικά εκατομμύρια ψήφους. Τα πολυσυλλεκτικά κόμματα στην Ευρώπη βρίσκονται σ' ένα στάδιο απο-ιδεολογικοποίησης, που συνετέλεσε ουσιαστικά στη γέννηση και τη διάδοσή τους. Η απο-ιδεολογικοποίηση στο πολιτικό πεδίο συνεπάγεται τη μεταφορά της ιδεολογίας από μια οργανωτική δομή που ορίζεται καθαρά και είναι προικισμένη με πολιτικούς σκοπούς, σε μια δομή δυνάμεων με αιτιάσεις χρήσιμες αλλά διόλου αναγκαίες, που επενεργούν στην εκλογική επιλογή. Το γερμανικό και το αυστριακό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα δείχνουν καθαρά, στις τελευταίες δυο δεκαετίες, ότι επιδιώκουν μια πολιτική απο-ιδεολογικοποίησης. Το παράδειγμα της γερμανικής χριστιανο-δημοκρατικής Ένωσης (CDU) είναι λιγότερο αποκαλυπτικό, επειδή υπήρχαν σ' αυτήν ελάχιστα μόνο στοιχεία που να τα υποβάλει στη διαδικασία της απο-ιδεολογικοποίησης. Στην CDU, η ιδεολογία υπήρξε ήδη από την αρχή μια γενικότερη μόνο ατμόσφαιρα, που περιελάμβανε τα πάντα κι ήταν αρκετά ασαφής ώστε να μπορεί να απορροφά τις συναινέσεις καθολικών και προτεσταντών.

Κατά κανόνα μόνο τα μεγαλύτερα κόμματα μπορούν να γίνουν πολυσυλλεκτικά. Ούτε ένα μικρό κόμμα περιορισμένο στην περιφέρεια όπως το *Sud Tiroler Volkspartei*, ούτε ένα κόμμα οικοδομημένο πάνω σε αυστηρές και περιορισμένες ιδεολογικές θέσεις όπως εκείνο των Ολλανδών Καλβινιστών, ούτε μεταβατικές ομάδες όπως εκείνη των Γερμανών προσφύγων, ή μια ειδική επαγγελματική κατηγορία όπως οι Σουηδοί αγρότες, ή ένα περιορισμένο πρόγραμμα δράσης όπως εκείνο του δανέζικου κόμματος της δικαιοσύνης για ένα μοναδικό φόρο, μπορούν να επιδιώξουν και να γίνουν πολυσυλλεκτικό κόμμα. Ο λόγος ύπαρξής τους είναι η υπεράσπιση μιας ειδικής πελατείας, ή η δράση του διαδρόμου για μια περιορισμένη αλλά ευκρινώς ορισμένη μεταρρύθμιση, ή περιορισμένη έγκληση έστω και έντονη, αλλά τέτοια που να αποκλείει μια ευρύτερη επίδραση, ή —αφού εξαντλήθηκε η αρχική πρόθεση— ένα μετασχηματισμό που να τους επιτρέψει να παραμένουν στη ζωή.

12. J. Charlot, *Les Troisièmes Assises nationales de l'U.N.R.-U.D.T.*, in «Revue Française de Science Politique», XIV (1964), pp. 86-94.

Ο πολυσυλλεκτικός σκοπός δεν έχει την πρόθεση κι ούτε καν επιθυμεί να θεωρηθεί ευόϊωνος από την πλειοψηφία των μικρότερων κομμάτων στις μικρές δημοκρατικές χώρες. Σταθερά εγκατεστημένα, συχνά στην πλειοψηφία για δεκαετίες —όπως τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Νορβηγίας και της Σουηδίας— και συνηθισμένα σε μια συχνή υπερκομματική συνεργασία<sup>1</sup>, δεν έχουν λόγο για να τροποποιήσουν τις μορφές της στρατολόγησης και της προσκόλλησής τους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Από τη στιγμή που οι παράγοντες που παρεμβαίνουν είναι ελάχιστοι και η δυνατότητα πρόβλεψης των αποτελεσμάτων από τις δραστηριότητες και τις πολιτικές αποφάσεις είναι μεγάλη, φαίνεται ότι είναι ευκολότερο να σταθεροποιηθούν οι πολιτικές σχέσεις στη βάση ενός περιορισμένου συναγωνισμού (όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην Ελβετία) παρά να περάσουν σ' ένα σχήμα του οποίου τα αποτελέσματα εξαρτώνται από την τύχη του πολυσυλλεκτικού ανταγωνισμού.

Η μεταστροφή σε πολυσυλλεκτικά κόμματα αποτελεί ένα φαινόμενο ανταγωνισμού. Ένα κόμμα είναι διατεθειμένο να προσαρμοσθεί στο μοντέλο του ανταγωνιστή του επειδή ελπίζει ότι απ' αυτή τη μεταστροφή θα έχει πλεονεκτήματα ή επειδή φοβάται ότι θα έχει απώλειες στις εκλογές. Αντίστροφα, όσο περισσότερο ένα κόμμα πείθεται ότι τα ευνοϊκά για τον ανταγωνιστή του αποτελέσματα οφείλονται μονάχα σε κάποιες περιστάσεις που δεν μπορούν να επαναληφθούν, και ότι η ικανότητα του ανταγωνιστή να ξεπερνά τις εσωτερικές διαφωνίες είναι ένα προσωρινό φαινόμενο, τόσο μικρότερες είναι οι πιθανότητες για μια μεταστροφή σε πολυσυλλεκτικό κόμμα, και τόσο μεγαλύτερες οι τάσεις που επιθυμούν τη διατήρηση μιας πιστής πελατείας, έστω και περιορισμένης.

Για να εκτιμηθεί η επίδραση αυτών των μεταβολών νομίζω ότι είναι χρήσιμο να ταξινομήσουμε τις λειτουργίες που ανέπτυξαν τα ευρωπαϊκά κόμματα στις πρώτες δεκαετίες (από το τέλος του δέκατου ένατου και στην αρχή του εικοστού αιώνα) και να τις συγκρίνουμε με τη σημερινή κατάσταση. Τα κόμματα λειτούργησαν σαν κανάλια για να ενσωματώσουν άτομα και ομάδες στην υπάρχουσα πολιτική τάξη, ήταν εργαλεία για να τροποποιήσουν ή να αντικαταστήσουν αυτή την τάξη (ενσωμάτωση-αποσύνθεση). Τα κόμματα προσπάθησαν να καθορίσουν τους γενικούς προσανατολισμούς της πολιτικής δράσης και να προτρέψουν τους άλλους που συμμετείχαν στην πολιτική διαδικασία να τους αποδεχθούν. Τα κόμματα επέλεξαν δημόσιους λειτουργούς και τους πα-

13. U. Torgersen, *The Trend Towards Political Consensus: The Case of Norway*, in S. Rokkan (a cura di), *Approaches to the Study of Political Participation*, Bergen, 1962: κόμμα,

S. Rokkan - H. Valen, *Regional Contrasts in Norwegian Politics*, 1963, p. 29· βλ. επίσης K. I. Shell, *The Transformation of Austrian Socialism*, New York, 1962.

ρουσίασαν, γενικά, στο κοινό για μια επικύρωση.

Η αποκαλούμενη «εκφραστική λειτουργία»<sup>14</sup> του κόμματος, αν και δεν οδηγεί σε μια ειδική κατηγορία, αιτιολογεί τη χρήση ενός ιδιάζοντος όρου. Η μεγαλύτερη εξέλιξή του ανήκει στην εποχή της συνταγματικότητας τον δέκατο ένατο αιώνα, όταν υπήρξε ένας καθαρός διαχωρισμός ανάμεσα στη διαμορφωτική-εκφραστική περίοδο των γνωμών και τη διοίκηση της κυβέρνησης. Σ' εκείνη τη φάση τα κοινοβουλευτικά κόμματα εσωτερικής προέλευσης εξέφραζαν γνώμες και κριτικές τις οποίες συμμεριζόταν ευρέως η λόγια μειοψηφία του πληθυσμού. Τα κόμματα προσπαθούσαν να επιβάλουν τις γνώμες αυτές στις κυβερνήσεις τους. Αλλά από τη στιγμή που οι κυβερνήσεις στηρίζονταν σε μια ανεξάρτητη συνταγματική και κοινωνική πλατφόρμα, μπορούσαν να αντισταθούν, αν ήταν αναγκαίο, στις πιέσεις των κοινοβουλευτικών ομάδων. Ο πλήρης εκδημοκρατισμός προσδιόρισε τη συμβολή της εκφραστικής λειτουργίας των γνωμών και απέδωσε την κυβερνητική λειτουργία στα ίδια τα πολιτικά κόμματα, στην κυβέρνηση ή σε μια εναλλακτική κυβέρνηση, διατηρώντας την εκφραστική λειτουργία του κόμματος σε μια κατάσταση ασάφειας. Για εκλογικούς λόγους, το πολυσυλλεκτικό δημοκρατικό κόμμα, ενασχολούμενο με τη μεγαλύτερη δυνατή επέκταση της επιρροής του σε μια δυναμική πελατεία, οφείλει να εκφράζει λαϊκά θέματα που γίνονται ευρέως αποδεκτά.

Ωστόσο, έχοντας την τάση να συντηρεί την εξουσία ή να την αναλαμβάνει, αναπτύσσει αυτή την εκφραστική λειτουργία με πολλούς περιορισμούς και με διάφορες τροποποιήσεις στην τακτική που ακολουθεί. Το κόμμα θα γινόταν ατροφικό αν δεν ήταν ικανό να λειτουργεί σαν σύνδεσμος ανάμεσα στον πληθυσμό και στην κυβερνητική δομή, οικειοποιούμενο τη δυσαρέσκεια, τις ιδέες και τα θέματα που αναπτύσσονται με τρόπο προβληματικότερο και συστηματικότερο σε άλλους τομείς του πολιτικού σώματος. Και όμως η προφύλαξη, αναγκαία για το σημερινό κυβερνητικό ρόλο ή το μελλοντικό, απαιτεί διαφοροποιήσεις και περιορισμούς. Η ίδια η φύση του σημερινού πολυσυλλεκτικού κόμματος προκαλεί εμπόδια για μια επιλογή ανάμεσα σ' αυτούς τους δυο ρόλους. Απαιτεί μια σταθερή ταλάντευση ανάμεσα στον κριτικό ρόλο του κόμματος και στο ρόλο του ως υποστηρικτή του συστήματος, καθήκον που είναι δύσκολο να επιτευχθεί, αλλά ακόμα δυσκολότερο να αποφευχθεί.

Για να ασκήσει τη μέγιστη επίδραση στο πολιτικό σύστημα, ένα κόμμα οφείλει να ασκεί και τις τρεις αυτές λειτουργίες. Αν δεν είναι σε θέση να ενσωματώσει τα πρόσωπα στην κοινότητα, το κόμμα δεν θα μπορέσει να

14. G. Sartori, *European Political Parties: The and Political Development*, pp. 137-176. *Case of Polarized Pluralism, in Political Parties*

εισακουσθεί από άλλους κατόχους εξουσίας. Το κόμμα επηρεάζει άλλα κέντρα εξουσίας στο μέτρο στο οποίο τα πρόσωπα είναι διατεθειμένα να ακολουθήσουν τους αρχηγούς τους. Αντιστρόφως, ο κόσμος είναι διατεθειμένος να ακούει το κόμμα επειδή το κόμμα είναι κομιστής μηνυμάτων —τα οποία ορίζονται στην περίπτωση αυτή σαν προτιμήσεις για δράση— που τουλάχιστον συμφωνούν ως ένα μέρος με τις εικόνες, τις επιθυμίες, τις ελπίδες και τους φόβους του εκλογικού σώματος. Οι διορισμοί σε δημόσια αξιώματα χρησιμεύουν για να συγκρατούν μαζί όλους αυτούς τους σκοπούς: μπορούν να επιταχύνουν την πραγματοποίηση των επιδιώξεων της δράσης εάν προτρέπουν τους εκλογείς ή άλλους κατόχους της εξουσίας να δώσουν μια θετική απάντηση. Οι διορισμοί κάνουν πραγματικότητα την εικόνα που έχει σχηματίσει το κοινό για το κόμμα, και από την εμπιστοσύνη του κοινού εξαρτάται η πραγματική λειτουργία του.

Μπορούμε τώρα να συζητήσουμε την παρουσία ή την απουσία αυτών των τριών λειτουργιών στη σύγχρονη δυτική κοινωνία. Στη σημερινή κατάσταση της διάδοσης λαϊκών προσανατολισμών και μαζικών καταναλωτικών συνθηκών με ασταθείς και λιγότερο αυστηρές ταξικές διαιρέσεις, τα κλασικά μαζικά κόμματα και τα προσωποπαγή, υπόκεινται σε πιέσεις που τα ωθούν να γίνουν πολυσυλλεκτικά λαϊκά κόμματα. Το ίδιο ισχύει για τα ελάχιστα απομεινάρια των αστικών κομμάτων ατομικής εκπροσώπησης, που αποβλέπουν σ' ένα μέλλον βέβαιο σαν πολιτικές οργανώσεις ανεξάρτητες από τις ιδιοτροπίες των εκλογικών νόμων και από τις τακτικές κινήσεις των εχθρικών μαζικών κομμάτων<sup>15</sup>. Αυτή η μεταβολή συνεπάγεται: α) Ένα δραστικό περιορισμό του ιδεολογικού φορτίου του κόμματος. Στη γαλλική SFIO, για παράδειγμα, χρησιμεύει σαν ακαθόριστο περίβλημα εκείνου που είναι γνωστό ως «Mollettismo», δηλαδή η απόλυτη κυριαρχία των βραχυπρόθεσμων τακτικών εκτιμήσεων. β) Μια περαιτέρω ενδυνάμωση των ηγετικών ομάδων της κορυφής, των οποίων οι δραστηριότητες και οι παραλείψεις εξετάζονται τώρα από την άποψη της συνεισφοράς που έχουν στην αποτελεσματικότητα ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος, παρά από τη σκοπιά της ταύτισής τους με τους σκοπούς των επιμέρους οργανώσεών τους. γ) Μια μείωση του ρόλου του ξεχωριστού μέλους του κόμματος, ρόλος που θεωρείται σαν ένα ιστορικό λείψανο, που μπορεί να αμαυρώσει τη νέα εικόνα του πολυσυλλεκτικού κόμματος<sup>16</sup>. δ) Τονίζεται λιγότερο η *classe grandée*, μια ειδική κοινωνική τάξη ή

15. Τα φιλελεύθερα κόμματα δίχως προγράμματα επικριζόμενα ή δίχως πελατείες μπορούν οπωσδήποτε να κάμουν προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή.

16. U. Lohmar, *Innerparteiliche Demokratie*, Stuttgart, 1963. Βλέπε επίσης, A. Pizzorno, *The Individualistic Mobilization of Europe*, in «Daedalus» (1964), pp. 199-217.



μια πελατεία ώστε να στρατολογηθούν εκλογείς μεταξύ του πληθυσμού γενικά. ε) Εξασφαλίζεται η ανάπτυξη διαφόρων ομάδων συμφερόντων. Οι οικονομικοί λόγοι για το κόμμα είναι προφανείς, αλλά δεν είναι οι σημαντικότεροι όπου υπάρχει μια μορφή δημόσιας χρηματοδότησης, όπως συμβαίνει στη Γερμανία, ή όπου η πρόσβαση στα σημαντικότερα μέσα επικοινωνίας είναι πρακτικά ανοικτή, όπως στην Αγγλία και στη Γερμανία. Ο κύριος λόγος είναι η εξασφάλιση μιας εκλογικής υποστήριξης με τη δράση των ομάδων συμφέροντος.

Από αυτή τη σχεδόν καθολική εξέλιξη αποκλείονται τα αξιόλογα απομεινάρια των δυο παλαιών κλασικών μαζικών κομμάτων, το γαλλικό και το ιταλικό κομμουνιστικό κόμμα. Τα κόμματα αυτά ως ένα βαθμό έχουν απολιθωθεί, ως ένα βαθμό έχουν ενδυναμωθεί από το συνδυασμό μιας επίσημης άρνησης και νόμιμων παραπόνων που εκφράζουν τομείς της κοινωνίας. Στην κατάσταση αυτή η τελετουργική επίκληση της όλο και πιο ξεθωριασμένης εικόνας της επαναστατικής εμπειρίας, απομακρυσμένης και ανεφάρμοστης, δεν έχει ακόμη εγκαταλειφθεί εντελώς, και αποτελεί μέρος της πολιτικής στρατηγικής. Ποια είναι η θέση αυτών των κλασικών μαζικών κομμάτων της αντιπολίτευσης παλαιού τύπου, που προσπαθούν ζηλότυπα να συντηρήσουν τη νομιμότητα των μελών τους, αν και ακόμη δεν έχουν δεχθεί, ούτε είναι πρόθυμα, να συμμετάσχουν στην εξουσία του εχθρικού κράτους; Αυτά συναντούν τις ίδιες δυσκολίες που συναντούν οι άλλες πολιτικές οργανώσεις στη στρατολόγηση και στην κινητοποίηση των εγγεγραμμένων μελών. Ωστόσο, διαφορετικά απ' ό,τι συμβαίνει με τους αντιπάλους τους που δρουν μέσα στα όρια της υπάρχουσας πολιτικής τάξης, δεν μπορούν να κάνουν την ανάγκη φιλότιμο για να προσαρμοσθούν εξ ολοκλήρου στο νέο ύψος των πολυσυλλεκτικών κομμάτων<sup>17</sup>. Αυτός ο συντηρητισμός δεν αιτιολογεί την απώλεια εμπιστοσύνης από τη μεριά των συνηθισμένων εκλογέων. Από το άλλο μέρος η συνεχής ανανέωση της εμπιστοσύνης στις εκλογές δεν σημαίνει επιμονή σε μια στενή σχέση η οποία μπορεί να χρησιμεύσει σαν βάση για σημαντικότερες πολιτικές ενέργειες.

Οι συμπεριφορές των συνηθισμένων εκλογέων — σ' αντίθεση με τη συμπεριφορά των εγγεγραμμένων μελών και των ακτιβιστών — αποκαλύπτουν τις ανακολουθίες που υπάρχουν ανάμεσα στην πλήρη συμμετοχή στις κοινωνικές διαδικασίες μιας κοινωνίας, που έχει προσανατολισθεί στις καταναλωτικές συνήθειες, και στο παλαιό πολιτικό ύψος που στηριζόταν στις πρωτογενείς

17. W. G. Andrews, *Erveux 1962: Referendum and Elections in a Morman Constituency*, in «Political Studies», XI (1963), pp. 308-326

και M. Duverger, *L' Eternel Marais. Essai sur le Centrisme Français*, in «Revue Française de Science Politique», XIV (1964). pp. 33, 49.

ανάγκες για να υποστηρίξει την αναγκαιότητα μιας πολιτικής μεταβολής. Αυτή η συμπεριφορά δεν είναι πια στη μόδα στις χώρες της δυτικής Ευρώπης: ακυρώθηκε από τις προοπτικές, τους υπολογισμούς και τα σύμβολα του μαζικού πολυσυλλεκτικού κόμματος. Η ασυνέπεια μπορεί να βασισθεί στην απουσία οποιασδήποτε σχέσης μεταξύ κοινωνικο-πολιτιστικής συμπεριφοράς και πολιτικού ύφους<sup>18</sup>. Με την έννοια αυτή η εκλογική επιλογή μπορεί να γίνει με βάση την οικογενειακή παράδοση ή τη συμπάθεια προς μια πολιτική μειοψηφία, δίχως ωστόσο να υπάρχει η προτίμηση σε μια δομή συναφή προς την προσωπικότητα. Ή μπορεί να βασισθεί στην ελπίδα ότι δεν θα έχει κάποια επίδραση στην πορεία της πολιτικής εξέλιξης: αποτελεί δηλαδή μια κίνηση προσαρμογής, ή, προφανώς, άρνησης του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος, παρά μια εκδήλωση συναίνεσης σε κάτι άλλο.

### *Το πολυσυλλεκτικό κόμμα, η ομάδα συμφέροντος και ο εκλογέας: η περιορισμένη ενσωμάτωση*

Η ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ πολυσυλλεκτικού κόμματος να ενσωματώνει βασίζεται σ' ένα συνδυασμό παραγόντων, που σαν τελικό ορατό αποτέλεσμα έχουν την έλξη, τη συγκέντρωση του μεγαλύτερου αριθμού των εκλογέων. Μ' αυτή την προοπτική το πολυσυλλεκτικό κόμμα πρέπει να διεισδύσει σ' εκατομμύρια μυαλά, σαν ένα οικογενειακό αντικείμενο που αναπτύσσει στο πολιτικό πεδίο ένα ρόλο ανάλογο μ' εκείνον που αναπτύσσει μια πολύ γνωστή πασα ενός μαζικού καταναλωτικού είδους, που είναι απαραίτητο και σε υψηλό βαθμό τυποποιημένο. Ανεξάρτητα από τις ειδικές πλευρές της γραμμής στην οποία οφείλει την επιτυχία του στο περιβάλλον του κόμματος, ο διευθύνων, από τη στιγμή της εκλογής του, οφείλει να προσαρμόσει πάρα πολύ γρήγορα τη συμπεριφορά του στις ποιοτικές ιδιότητες του μέσου κοινού ανθρώπου. Είναι αναγκαία η επαρκής διαφοροποίηση του σήματος ώστε να γνωρίζουμε εύκολα το είδος, αλλά ο βαθμός διαφοροποίησης δεν πρέπει ποτέ να είναι τόσο μεγάλος ώστε να προκαλέσει φόβο στο δυνητικό καταναλωτή ωθώντας τον να βγει έξω από τα όρια.

Όπως το σήμα που έχει γίνει σ' όλους οικείο, έτσι και το μαζικό πολυσυλλεκτικό κόμμα, που διηύθυνε τις τύχες μας για μια ορισμένη περίοδο, και του οποίου οι ηγέτες έγιναν γνωστοί σε κάθε εκλογέα από την τηλεόραση και

18. G. Lavau, *Les aspects socioculturels de la dépolitisation*, in *La Depolitisation: Mythe au Réalité?* Paris, 1962, p. 198 και S. M. Lipset,

*The Changing Class Structure and Contemporary European Politics*, in «Daedalus» (1964), pp. 271-303.

τις εφημερίδες, απολαμβάνει ενός μεγάλου πλεονεκτήματος. Αλλά ως ένα ορισμένο σημείο. Σε καθορισμένες καταστάσεις, που μπορούν να ξεφύγουν από τον έλεγχο του κόμματος ή της αντιπολίτευσης —ένα κυβερνητικό σκάνδαλο, μια οικονομική κρίση— η συγκάλυψη αξιωματούχων με δημόσια ευθύνη μπορεί αιφνίδια να γίνει ένα αρνητικό σύμβολο που ενθαρρύνει τον εκλογέα να περάσει σ' ένα άλλο κόμμα, όπως ένας καταναλωτής περνά σε μιαν άλλη ανταγωνιστική marca.

Οι κανόνες που καθορίζουν το αποτέλεσμα του ανταγωνισμού ανάμεσα στα μαζικά πολυσυλλεκτικά κόμματα είναι εξαιρετικά σύνθετοι και τυχαίοι. Όταν ένα κόμμα έχει, ή επιδιώκει να έχει, ένα πλατύ εκλογικό σώμα όπως ολόκληρο το έθνος, και μια πλειοψηφία που αποτελείται από άτομα των οποίων η σχέση με την πολιτική είναι ευκαιριακή και ασυνεχής, οι παράγοντες που μπορούν να καθορίσουν το τελικό εκλογικό αποτέλεσμα είναι σχεδόν άπειροι, και συχνά εντελώς ανεξάρτητοι από τη συμπεριφορά του κόμματος. Το ύψος και η φυσιογνωμία του ηγέτη, το αποτέλεσμα από ένα πρόσφατο εντελώς άσχετο γεγονός, η περίοδος των διακοπών, η επίδραση της ατμόσφαιρας στους συγκεντρωμένους και άλλοι παράγοντες του είδους μπορούν όλοι να συντελέσουν και να καθορίσουν την επιτυχία ή την αποτυχία.

Ο πολυσυλλεκτικός κυρίως χαρακτήρας του κόμματος δεν επιτρέπει να προβλεφθεί εύκολα το κατά πόσο είναι πιστά τα εγγεγραμμένα μέλη, που από την άλλη μεριά δεν αρκούν ποτέ για να εγγυηθούν το αποτέλεσμα. Δεν είμαστε βέβαιοι για το ποιο θα είναι το αποτέλεσμα μιας τηλεοπτικής μετάδοσης, ούτε γνωρίζουμε εάν το ίδιο το περιεχόμενο της μετάδοσης δεν θα απεκάλυπτε έναν υπερβολικά αδύναμο λόγο ο οποίος δεν μπορεί να εξασφαλίσει μια στάση που θα διαρκέσει μέχρι τις εκλογές. Γι' αυτό και το μαζικό πολυσυλλεκτικό κόμμα επίσης αναζητεί μια πελατεία που να διαρκεί περισσότερο. Μονάχα η ομάδα συμφέροντος, είτε ιδεολογική, είτε οικονομική, ή ένας συνδυασμός των δύο, μπορεί να προσφέρει μια εκλογική μάζα που εύκολα γίνεται προσιτή. Έχει μια πιο σταθερή γραμμή επικοινωνίας και τα μηνύματά της ακούγονται ευκολότερα από τα μηνύματα του πολυσυλλεκτικού κόμματος, μακριά από μια άμεση σχέση με το δημόσιο, όταν αποκλείονται οι σχετικά πολύτιμες επαφές με εκείνους που ενδιαφέρονται για τον τύπο της πολιτικής που οφείλει να προσφέρει ένα κόμμα στις ημέρες μας, ή για την προσωπική καριέρα μέσα ή δια του κόμματος.

Σε κάθε περίπτωση το κλίμα των σχέσεων μεταξύ πολυσυλλεκτικού κόμματος και των ομάδων συμφέροντος έχει οριστικά αλλάξει από την περίοδο του κλασικού ή προσωποπαγούς μαζικού κόμματος της ενσωμάτωσης. Τόσο το κόμμα, όσο και η ομάδα συμφέροντος ανεξαρτοποιούνται όλο και περισσότερο το ένα από την άλλη. Είτε αποτελούν ακόμα μέρος της ίδιας οργάν-

νωσης (όπως το αγγλικό εργατικό κόμμα και το TUC — Trades Union Congress) ή είναι τυπικά εντελώς ανεξάρτητα το ένα από την άλλη (όπως η γερμανική SPD και η DGB — Ομοσπονδία των εργαζομένων), αυτό που μετρά αληθινά είναι η τροποποίηση των ρόλων<sup>19</sup>. Αντί μιας κοινής στρατηγικής για την επίτευξη ενός μοναδικού σκοπού, τείνουν να προτιμούν υπηρεσίες με περιορισμένες αρμοδιότητες, χρήσιμες και στους μεν και στους δε.

Το κόμμα που έχει την τάση να κατακτήσει το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό εκλογέων οφείλει να αρθρώσει τις σχέσεις του με την ομάδα συμφέροντος με τρόπο τέτοιο ώστε να μην αποκαρδιώσει τους εκλογείς που ταυτίζονται με άλλα συμφέροντα. Η ομάδα συμφέροντος, με τη σειρά της, δεν πρέπει να ποντάει τα πάντα στο ίδιο άλογο. Αυτό θα μπορούσε να προσβάλει την ευαισθησία κάποιων μελών που έχουν διαφορετικούς πολιτικούς δεσμούς. Ακόμα σημαντικότερο, η ομάδα συμφέροντος θα μπορούσε να αφήσει ένα άλλο πολυσυλλεκτικό κόμμα να ελπίζει ότι κάποια μετατόπιση προς την κατεύθυνσή της θα του παρείχε εκλογικά πλεονεκτήματα. Τόσο το κόμμα όσο και η ομάδα συμφέροντος διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους δρώντας κατά τέτοιο τρόπο σαν να είχε ήδη γίνει πραγματικότητα αυτό που θα μπορούσε να γίνει σαν να είχε γίνει κυβέρνηση το κόμμα, ή να αποτελούσε σημαντικό μέρος της, μετατοπιζόμενο έτσι από τη θέση του φίλου ή του συμβούλου στη θέση του διαιτητή. Απολαμβάνοντας αναπάντεχα την εμπιστοσύνη της κοινότητας στο σύνολό της, το κυβερνητικό κόμμα έχει επιτυχία όταν μπορεί να ορίζει ολόκληρο το πρόβλημα και να ανακαλύπτει λύσεις που να μπορούν να καταλήγουν, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα, σ' ευνοϊκά για όλα τα ενεργά συμφέροντα αποτελέσματα.

Στο σημείο αυτό εμφανίζεται το θεμελιώδες πρόβλημα: ποιος είναι λοιπόν ο αληθινός ρόλος του πολυσυλλεκτικού κόμματος ως διαιτητή των συγκρούσεων που προκαλούν τα συμφέροντα; Μήπως κάθε κυβέρνηση δεν προσπαθεί να χαράζει τις καλύτερες τακτικές ώστε να ασκεί μια αποτελεσματική διαμεσολαβητική λειτουργία μεταξύ των απαιτήσεων αντιτιθεμένων ομάδων; Το πολυσυλλεκτικό κόμμα είναι αναγκαίο στη φάση αυτή; Ή, από τη σκοπιά του συμφέροντος, μια κοινωνία μπορεί να προχωρά δίχως τις υπηρεσίες των κομμάτων, όπως συμβαίνει τώρα στη Γαλλία;

Ένα κόμμα είναι κάτι περισσότερο από ένα συλλέκτη αιτημάτων των ομάδων συμφέροντος. Λειτουργεί τον ίδιο καιρό σαν δικηγόρος, προστάτης, ή, τουλάχιστον, σαν παραλήπτης των αιτημάτων όλων εκείνων που δεν είναι ικανοί να εκφράσουν τις απαιτήσεις τους με οργανωμένο τρόπο: εκείνων που δεν κατέχουν ακόμη ειδικές θέσεις στην παραγωγική διαδικασία ή δεν κατέχουν

19. M. Harrison, *Trade Unions and the Labour Party since 1945*, London, 1960.

πλέον, των νεαρότερων και των γεροντότερων, και εκείνων που εξ αιτίας της οικογενειακής κατάστασής τους τοποθετούνται μάλλον στην πλευρά των καταναλωτών παρά των παραγωγών.

Μπορούμε να εξηγήσουμε αυτό το φαινόμενο απλώς σαν μια άλλη πλευρά της συναθροιστικής λειτουργίας του κόμματος, αλλά η λειτουργική φρασεολογία απαιτεί αντιθέτως εξηγήσεις. Οι αποδιοργανωμένοι, συχνά εκείνοι που δεν μπορούν να οργανωθούν, εμφανίζονται μονάχα με την ευκαιρία των εκλογών, ή όταν κάνουν απρόσμενα την εμφάνισή τους οι προ-εκλογικές επιτροπές ή όταν προωθούνται από το κόμμα συγκεκριμένες δραστηριότητες που θα τους αποφέρουν ευεργετήματα. Θα είναι το κόμμα διατεθειμένο και ικανό να αναλάβει τα συμφέροντα τους; Θα είναι ικανό, παίζοντας με τη διαθεσιμότητά τους κατά την περίοδο των εκλογών, όχι μόνο να ελέγξει τα πιο ακραία αιτήματα των οργανωμένων ομάδων, αλλά επίσης να υπερβεί το σημερινό επίπεδο των σχέσεων μεταξύ των ομάδων και, μέσω πολιτικών μεταρρυθμίσεων, να επανακαθορίσει ολόκληρη την πολιτική κατάσταση; Δεν υπάρχει εύκολη φόρμουλα που θα μπορέσει να μας πει πόση επιδεξιότητα των αρχηγών, πόση πίεση από τη μεριά των αντικειμενικών καταστάσεων χρειάζονται για τον καθορισμό μιας τέτοιας μεταβολής στην πολιτική δομή.

Με αυτό το καθήκον της υπέρβασης των συμφερόντων της ομάδας και της δημιουργίας μιας γενικής εμπιστοσύνης, το πολυσυλλεκτικό κόμμα απολαμβάνει πλεονεκτημάτων, αλλά τον ίδιο καιρό υποφέρει από ένα κακό. Η απουσία αιρετικών τάσεων στους κόλπους του αυξάνει τις δυνατότητές του για στρατολόγηση κατά την εκλογική περίοδο, αλλά αναπόφευκτα προσδιορίζει την ένταση της στράτευσης, που μπορεί να προβλεφθεί. Ο μετασχηματισμός από οργάνωση που συνδυάζει την υπεράσπιση των κοινωνικών θέσεων, τη λειτουργία του πνευματικού καταφυγίου και του ιδεολογικού προσανατολισμού, σε εργαλείο που χρησιμεύει για περιορισμένες και βραχυπρόθεσμες πολιτικές επιλογές, εκθέτει το κόμμα σ' όλες τις αβεβαιότητες τις οποίες έχουν εκείνοι που προμηθεύουν καταναλωτικά αγαθά που δεν διαρκούν: ο ανταγωνισμός μεταξύ σημάτων που παρουσιάζουν με ελκυστικό τρόπο σχεδόν το ίδιο προϊόν.

### *Περιορισμένη συμμετοχή στην επιλογή των γραμμών της πολιτικής δράσης*

ΦΘΑΝΟΥΜΕ ΕΤΣΙ ΣΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ της επιλογής των γραμμών της πολιτικής δράσης και στις δυνατότητες τις οποίες έχουν να εφαρμοσθούν. Στο γνωστό

μοντέλο του Anthony Downs η επιλογή της γραμμής της δράσης προκύπτει απλώς από το ενδιαφέρον του κόμματος για τον άμεσο σκοπό, την εκλογική νίκη. Κατά συνέπεια το κόμμα θα προσαρμόσει την πολιτική του ούτως ώστε τα πλεονεκτήματα για τα ξεχωριστά μέλη της κοινότητας να είναι μεγαλύτερα από τις απώλειες που θα προκύψουν από την πολιτική γραμμή που εφήρμοσε<sup>21</sup>. Τα παραδείγματα του Downs συχνά, αν όχι αποκλειστικά, προέρχονται από επιμέρους τομείς όπως για παράδειγμα το φορολογικό σύστημα, από το οποίο προκύπτει εύκολα η εξίσωση, υπολογίζοντας με όρους της «πολιτικής δράσης». Και όμως ο ίδιος ο Downs παρατήρησε ότι οι ψυχικές ευαρέσκειες ή οι απαρέσκειες, οι φόβοι ή οι ελπίδες, αποτελούν στοιχεία που συμβάλλουν στις αποφάσεις των εκλογέων σε ανάλογο βαθμό με τους υπολογισμούς για τα άμεσα βραχυπρόθεσμα πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα. Εάν δεν ήταν έτσι η μακράς διάρκειας νομιμοφροσύνη μεγάλων συνασπισμών των εκλογέων στα κλασικά κόμματα μαζικής ενσωμάτωσης, παρά το ότι απουσιάζει κάθε άμεσο πλεονέκτημα που θα μπορούσε να προέλθει απ' αυτή την ένταξη, δύσκολα θα μπορούσε να εξηγηθεί. Μπορούμε άραγε να ισχυριστούμε ότι αυτοί οι βραχυπρόθεσμοι υπολογισμοί αντιστοιχούν στις συμπεριφορές που συνδέονται με το σημερινό μαζικό πολυσυλλεκτικό κόμμα, με την πλατιά πελατεία του; Μπορούμε για παράδειγμα να χρησιμοποιήσουμε την προσέγγιση των βραχυπρόθεσμων πλεονεκτημάτων προκειμένου να πραγματευθούμε τα στρατιωτικά προβλήματα ή εκείνα της εξωτερικής πολιτικής;

Σε μερικές χώρες, στην τελευταία δεκαετία θεωρείται κανονικό τα μη κυβερνητικά πολυσυλλεκτικά κόμματα να καταλογίζουν —προπάντων κατά τη διάρκεια των εκλογικών εκστρατειών— τις τελευταίες αποτυχίες, ή τη φαινομενική χειροτέρευση της στρατιωτικής ή διεθνούς θέσης της χώρας, στα κόμματα που έχουν επωμισθεί την κυβερνητική ευθύνη: έτσι ενήργησε στις ΗΠΑ το ρεπουμπλικανικό κόμμα το 1952 για τον μακροχρόνιο και αβέβαιο πόλεμο της Κορέας, ή πιο πρόσφατα στη Γερμανία οι σοσιαλδημοκράτες ενήργησαν ανάλογα σε σχέση με τη φαινομενική παθητικότητα του Adenauer μπροστά στο τείχος του Βερολίνου. Σ' άλλες περιπτώσεις, ωστόσο, η αντιπολίτευση ελαχιστοποιεί τα θέματα της εξωτερικής ή της στρατιωτικής πολιτικής, ή τα χειρίζεται με τρόπο γενικόλογό, για να εμφανισθεί σαν δυνατός ανταγωνιστής, ικανός να αντιμετωπίζει τέτοια προβλήματα το ίδιο καλά με το κυβερνητικό κόμμα.

Εφ' όσον το κομματικό σύστημα περικλείει κλασικά μαζικά κόμματα ενσωμάτωσης, που «δεν έχουν μετασχηματισθεί» ή —όπως στην περίπτωση του ιταλικού σοσιαλιστικού κόμματος— έχουν μονάχα «μετασχηματισθεί κα-

20. A. Downs, *An Economic Theory of Democracy*, New York, 1957, p. 174.

τά το ήμισυ» τα θέματα της εξωτερικής και στρατιωτικής πολιτικής παρουσιάζονται στις εκλογικές εκστρατείες σαν διαφοροποιήσεις της πολιτικής γραμμής. Και όμως και στην περίπτωση αυτή επίσης το συμφέρον που επικρατεί μετατοπίζεται σε τομείς στους οποίους οι εκλογείς θα μπορούσαν να ασκήσουν μονάχα μια απατηλή επιλογή.

Το εκλογικό σώμα αντιλαμβάνεται σε καθορισμένες και συγκεκριμένες καταστάσεις, που βασίζονται κυρίως σε γεωγραφικούς και ιστορικούς λόγους, ότι η διεθνής τοποθέτηση της χώρας μάλλον παρά οποιαδήποτε γραμμή πολιτικής δράσης θα αποτελέσει τη βάση των αποφάσεων. Αντιλαμβάνεται επίσης πως τέτοιου είδους αποφάσεις εξαρτώνται μονάχα ως ένα μέρος, και ενίοτε ονομαστικά, από την πολιτική ηγεσία. Μολονότι η επίδραση που ασκεί ο πολιτικός ηγέτης για τη λήψη της απόφασης μπορεί να είναι καθοριστική, συμβαίνει συχνά στις δημοκρατίες οι εκλογικές διορίες να είναι τέτοιες ώστε οι αποφάσεις, αφού έχουν ληφθεί, να μην αμφισβητούνται πλέον ούτε να φαίνονται σημαντικές για τις επιλογές των εκλογέων. Είναι δυνατό νεότερα γεγονότα να μεταστρέψουν την προσοχή των εκλογέων. Ελάχιστοι εκλογείς θυμούνται την «εγκατάλειψη» της Ινδοκίνας από τον Mendés-France το 1954, όταν ο Edgar Faure, τον Δεκέμβριο του 1955, διέλυε απρόσμενα την Εθνοσυνέλευση. Επιπλέον, ένα κόμμα μπορεί να αντλεί πλεονεκτήματα από τις αντιλαϊκές αποφάσεις του αντιπάλου του, αλλά συχνά πρόκειται για ένα πρόσθετο δευτερεύουσας σημασίας αποτέλεσμα, παρά για αποτελέσματα μιας σύγκρουσης ανάμεσα στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση, με ρόλους και αποφάσεις που έχουν καθαρά διανεμητικό χαρακτήρα.

Για τους εκλογικούς σκοπούς ένα κόμμα μπορεί να παρουσιάσει απόψεις που αφορούν τη στρατιωτική ή εξωτερική πολιτική και οι οποίες εμφανίζουν συνάφεια μεταξύ τους, αλλά μπορεί να είναι και ακαθόριστες. Μπορεί να ασκήσει κριτική στην κυβερνητική ικανότητα να λύσει τέτοιου είδους προβλήματα, επιτείνοντας όλο και περισσότερο την κριτική καθώς πλησιάζει η ημέρα των εκλογών. Αλλά σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί κάποιος να εγγυηθεί για την ικανότητα του κόμματος, πώς θα συμπεριφερθεί δηλαδή στο κοινοβούλιο όταν θα πρέπει να γίνουν επιλογές μεταξύ των ειδικών γραμμών της πολιτικής δράσης. Σε σχέση με το ζήτημα αυτό παραδειγματική είναι η ιστορία της CED στο γαλλικό κοινοβούλιο και οι πιο πρόσφατοι αγώνες στα αγγλικά κόμματα σχετικά με την είσοδο της Αγγλίας στην Κοινή Αγορά. Οι ευκαιριακές εκλογικές διορίες, οι ελπίδες, οι φοβίες και οι προσδοκίες του κοινού δεν συνδυάζονται αρκετά καλά με την αυτόνομη δράση των αντιπροσώπων στο κοινοβούλιο πάνω σε συγκεκριμένα θέματα, με τρόπο τέτοιο που να συνεισφέρει στην επεξεργασία συγκεκριμένων επιλογών της πολιτικής δράσης.

Το πολυσυλλεκτικό κόμμα συνεισφέρει με γενικά προγράμματα στην επε-

ξεργασία των γραμμών ολόκληρης της πολιτικής δράσης. Αυτά τα προγράμματα μπορεί να είναι προπαρασκευαστικά, να πληροφορούν το κοινό για τις δυνατές ειδικές εξελίξεις και για τις γενικές τάσεις. Και όμως οι προβλέψεις και οι προσδοκίες προσδιορίζονται αμοιβαία σ' αυτόν τον τύπο της μελλοντολογίας, όπου μέσα από ροζ φακούς προσφέρεται η προοπτική των ευτυχέστερων ημερών σε όλους τους μελλοντικούς πελάτες του κόμματος. Αυτά τα προγράμματα μπορεί να περιέχουν προτάσεις για δράση που θα τεθούν σ' εφαρμογή σε διάφορες φάσεις. Αλλά υπάρχει πάντα ο κίνδυνος οι συγκεκριμένες προτάσεις να περιλαμβάνουν πολύ ειδικές υποσχέσεις. Οι συγκεκριμενοποιήσεις δεν πρέπει να προχωρούν πέρα από ένα αρκετά γενικό επίπεδο για να μη μετασηματισθούν από εκλογικά όπλα σε μηχανές επίθεσης εναντίον του κόμματος.

Αυτή η απροσδιοριστία επιτρέπει στο πολυσυλλεκτικό κόμμα να λειτουργεί σαν χώρος συνάντησης πολλών ομάδων συμφέροντος για την επεξεργασία μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας. Το μόνο που ένα κόμμα μπορεί να αναζητήσει από όσους απολαμβάνουν των υπηρεσιών του είναι μια μεγαλύτερη προσπάθεια ώστε να επιτευχθούν συμβιβασμοί στο περιβάλλον του κόμματος και να αποφευχθεί οποιαδήποτε συμπαιγνία με εχθρικές προς το κόμμα δυνάμεις. Οι συμβιβασμοί, των οποίων η επεξεργασία γίνεται μ' αυτό τον τρόπο, πρέπει να γίνονται αποδεκτοί από τις κύριες ομάδες συμφέροντος, αν και οι ομάδες αυτές, για παραδοσιακούς ή ιστορικούς λόγους, μπορεί να μην αντιπροσωπεύονται στο κυβερνητικό κόμμα. Ο εκλογέας μπορεί να θέσει τις οριακές διαφορές στην κρίση συμβουλίων ή, όπως συνθιζούν τα παλαιά κλασικά μαζικά κόμματα (στην Ελβετία και Σουηδία), σε δημοψήφισμα. Αλλά οι μεταβολές που παρατηρούνται στη γραμμή της πολιτικής δράσης συνεπάγονται γενικά μάλλον επαυξήσεις παρά ριζοσπαστικούς μετασηματισμούς στις σχέσεις μεταξύ των ομάδων.

Στο σημείο αυτό η διαφορά ανάμεσα στο πολυσυλλεκτικό κόμμα και το κόμμα ενσωμάτωσης παλαιού τύπου γίνεται εμφανέστερη. Το πολυσυλλεκτικό κόμμα θα κάνει ό,τι είναι δυνατό για να εγγυηθεί τη συναίνεση και για να αποφύγει τις διαρροές. Το κόμμα της ενσωμάτωσης θα εμπιστευθεί αντιθέτως τους πολιτικούς μηχανισμούς υποστήριξης των προγραμμάτων του· αλλά μπορεί τα εχθρικά συμφέροντα να σαυρώσουν τις αποφάσεις της πλειοψηφίας χρησιμοποιώντας οικονομικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς που έχουν στη διάθεσή τους. Αυτοί οι τελευταίοι μπορούν να ενθαρρύνουν απεργίες (των εργατών ή των χωρικών ή των εμπόρων ή οικονομικών παραγόντων), να ευνοήσουν τη φυγή του κεφαλαίου στο εξωτερικό, και να απειλήσουν εκείνο το συντελεστή που μας φαίνεται υπερβολικός αλλά είναι υπαρκτός και γνωστός σαν η «εμπιστοσύνη των επιχειρηματιών».



## *Η ενσωμάτωση μέσα από τη συμμετοχή στην εκλογή των ηγητόρων: το μέλλον του πολιτικού κόμματος*

ΠΟΙΑ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ η πραγματική λειτουργία του πολυσυλλεκτικού κόμματος στην επεξεργασία των γραμμών της πολιτικής δράσης; Η κύρια συνεισφορά του συνίσταται στην κινητοποίηση των εκλογέων για κάθε συγκεκριμένη γραμμή δράσης την οποία οι ηγέτες είναι ικανοί να προσδιορίσουν, παρά σε αποφάσεις που λαμβάνονται «a priori». Για το λόγο αυτό το πολυσυλλεκτικό κόμμα προτιμά να διαμορφώνει τη δράση του στο φως των καταστάσεων, των απειλών και των υποσχέσεων που δίδονται από τις συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις μάλλον παρά στο φως των γενικών κοινωνικών σκοπών. Γίνεται έτσι σημαντικός ο ρόλος που έχει προβλεφθεί ή έχει επιβεβαιωθεί με τη δυναμική της δράσης, στην οποία οι εκλογείς παραινούνται να συμμετάσχουν. Γι' αυτό η προσοχή είτε του κόμματος, είτε του κοινού γενικότερα συγκεντρώνεται στα προβλήματα της επιλογής των αρχηγών.

Η υποψηφιότητα συνεπάγεται την προοπτική ενός πολιτικού αξιώματος. Ένα πολιτικό αξίωμα συνεπάγεται τη δυνατότητα άσκησης επιρροής μέσω της δημόσιας δράσης. Ο συναγωνισμός μεταξύ όσων επιδιώκουν να επηρεάσουν τη δημόσια δραστηριότητα αποκαλύπτει το πολιτικό πλεονέκτημα εκείνων που είναι σε θέση να δρουν πριν οι πολιτικοί αντίπαλοί τους μπορέσουν να δράσουν. Το προνόμιο να δρας πρώτος είναι ιδιαίτερα χρήσιμο σε μια νέα και μη επαναλαμβανόμενη κατάσταση, όπου ο πολιτικός φορέας μπορεί να αποφύγει τον προσδιορισμό του από τις γραμμές της πολιτικής δράσης του κόμματος. Αυτός που δρα συγκεντρώνει την υποστήριξη του κόμματος στη βάση σεβαστών (αλλά ελαστικών) αρχών και μπορεί να αποφύγει να είναι το υποκείμενο μιας διεύθυνσης και μιας ειδικής επίβλεψης. Από την άποψη αυτή το πολυσυλλεκτικό κόμμα προσφέρει ένα ιδεώδη ορίζοντα για την πολιτική δράση. Εκεί όπου η κατάκτηση των αξιωμάτων προκαλεί μια αγωνία στο κόμμα, οι συζητήσεις για τη δραστηριότητα του προσώπου περιορίζονται στην αναζήτηση των πιο αποτελεσματικών μέσων για την παρουσίαση του νικηφόρου συνδυασμού. Αυτή η αναζήτηση είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική όταν το κόμμα γίνεται ένα κανάλι μέσα από το οποίο οι αντιπρόσωποι των μειοψηφιών, που έως τη στιγμή εκείνη είχαν αποκλειστεί ή παραμεληθεί, μπορούν να ενωθούν με την υπάρχουσα πολιτική élite.

Η επιλογή των υποψηφίων για μια λαϊκή νομιμοποίηση ως δημόσιων αξιωματούχων εμφανίζεται να είναι η σημαντικότερη λειτουργία του σημερινού πολυσυλλεκτικού κόμματος. Η συγκέντρωση της προσοχής στην επιλογή των

υποψηφίων για την κατάληψη των δημοσίων αξιωμάτων γίνεται συγχρόνως με την αύξηση των διαφορετικών απόψεων για το ρόλο και τη σημασία του κόμματος στη βιομηχανική κοινωνία. Από τη στιγμή που έχουν επιτευχθεί κάποια επίπεδα εκπαίδευσης και υλικής ευημερίας, οι πνευματικές και υλικές ανάγκες ικανοποιούνται από ειδικούς προμηθευτές. Με ανάλογο τρόπο το κόμμα, που στις λιγότερο ανεπτυγμένες κοινωνίες ή στις κοινωνίες με ταχεία εξέλιξη ασχολείται άμεσα με την επίτευξη των κοινωνικών στόχων, παραμένει, στη δυτική βιομηχανική κοινωνία δυο φορές απομακρυσμένο — εξ αιτίας της κυβέρνησης και της γραφειοκρατίας — από το πεδίο της άμεσης δράσης. Στην κατάσταση αυτή υπερισχύουν οι λαϊκές εικόνες και προσδοκίες που συνδέονται μ' ένα περιορισμένο ρόλο του κόμματος<sup>21</sup>. Οι προσδοκίες που προηγουμένως συνετέλεσαν ώστε να υπάρξουν οι δυνατότητες από την πολιτική οργάνωση να παρέχει ορισμένες χορηγίες, τείνουν τώρα να μετατοπιστούν σε διαφορετικά κανάλια<sup>22</sup>.

Ο ρόλος του πολιτικού κόμματος ως παράγοντα διαρκούς ενσωμάτωσης του ατόμου στην εθνική ζωή πρέπει να εξετασθεί από διαφορετική οπτική γωνία. Οι σχέσεις του πολίτη με το πολιτικό κόμμα, συγκριτικά με τις σχέσεις τις οποίες διατηρεί με ομάδες συμφέροντος, με εθελοντικές ή πολιτικές ενώσεις και με την κρατική γραφειοκρατία, γίνονται όλο και περισσότερο ευκαιριακές και περιορισμένες.

Στην περίπτωση του παλαιού κόμματος της ενσωμάτωσης, ο πολίτης αισθανόταν περισσότερο οικείος προς αυτό. Επρόκειτο τότε, για μια λιγότερο εξειδικευμένη οργάνωση, εν μέρει κανάλι διαμαρτυρίας, εν μέρει πηγή προστασίας, εν μέρει δημιουργό των εικόνων του μέλλοντος. Τώρα, στον διαφορετικό κόσμο του πολυσυλλεκτικού κόμματος, ο πολίτης βρίσκει μια σχετικά απομακρυσμένη δομή, κάποτε σχεδόν τυπική και ξένη. Η δημοκρατική κοινωνία προβλέπει ότι ο πολίτης συμμετέχει εξ ολοκλήρου και συνειδητά στον πολιτικό και οικονομικό κόσμο· επιπλέον δέχεται ότι ο πολίτης, ως πολίτης, θα εργάζεται στο κόμμα, θεωρώντας το σαν μια από τις τόσες δομές που υπάρχουν, μέσα από την οποία θα μπορέσει να συμμετάσχει ορθολογικά στον κόσμο που τον περιβάλλει.

Αν αυτές οι μαρτυρίες είναι αληθινές, το άτομο και η κοινωνία αναμφίβολα θα μπορούσαν να θεωρήσουν το πολυσυλλεκτικό κόμμα — που δεν είναι ου-

21. J. Habermas, *Student und Politik*, Neuwied, 1961 και B. Mayntz, *Loisirs, participation sociale et activité politique*, in «Revue Internationale des Sciences Sociales» (1960), pp. 608-622.

22. S. Mallet, *L' Audience politique des syndicats*, in *Les nouveaux comportements politiques de la classe ouvrière*, a cura di L. Hamon, Paris, 1962, pp. 241-244.

τοπικό, ούτε καταπιεστικό, και άλλο τόσο ευλύγιστο— σαν ένα ευφυές και χρήσιμο πολιτικό εργαλείο.

Ποιές είναι, σε σχέση με το σύγχρονο πολυσυλλεκτικό κόμμα, οι συμπεριφορές των λειτουργικών κατόχων της εξουσίας, του στρατού, της γραφειοκρατίας, της βιομηχανίας; Απελευθερωμένοι από τους προηγούμενους αδικαιολόγητους φόβους τους για τις ιδεολογικές τοποθετήσεις και τις μελλοντικές προοπτικές του κλασικού μαζικού κόμματος, οι λειτουργικοί κάτοχοι της εξουσίας αναγνωρίζουν τώρα το πολυσυλλεκτικό κόμμα σαν ένα εργαλείο που εγγυάται τη συναίνεση. Ανταλλάσσοντας την ικανότητά του να παρέχει μια ευκρινή βάση νομιμοποίησης, οι λειτουργικοί κάτοχοι της εξουσίας είναι διατεθειμένοι, ως ένα ορισμένο σημείο, να αναγνωρίσουν τις φιλοδοξίες της πολιτικής διεύθυνσης του κόμματος. Προβλέπουν ότι το κόμμα ασκεί κάποιες λειτουργίες μεσολάβησης στις σχέσεις μεταξύ των ομάδων και ότι μπορεί να προβεί σε περιορισμένη πολιτική ανανέωση. Όσο λιγότερο καθαρή είναι η εκλογική βάση των επιδιώξεων της διεύθυνσης του κόμματος, κι όσο πιο σύντομη, χρονικά, είναι η προσεχής εκλογική αναμέτρηση, τόσο μικρότερη θα είναι η εμπιστοσύνη την οποία θα δώσουν οι λειτουργικοί κάτοχοι της εξουσίας στις εξαιρετικές και απρόβλεπτες δραστηριότητες των πολιτικών κατόχων της εξουσίας που συγκρούονται με τις ίδιες τις θέσεις τους. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης καθορίζει την εμφάνιση συγκρούσεων μεταξύ λειτουργικών διευθυντικών ομάδων και πολιτικών. Πώς αντιμετωπίζει αυτές τις συγκρούσεις το κυβερνητικό πολυσυλλεκτικό κόμμα; Θα αρκεστεί να ασκήσει μια πίεση χρησιμοποιώντας τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ή θα προσπαθήσει να ανοικοδομήσει μια μαζική βάση αγωνιστών, ανώτερη από τα λεπτές ισορροπίας εκλογικά επίπεδα και τη δημοσιότητα; Η ίδια η δομή του πολυσυλλεκτικού κόμματος, το ακαθόριστο της πελατείας του, μπορούν ήδη από την αρχή να αποκλείσουν μια δράση που έχει προβλεφθεί για τόσο μακρύ διάστημα. Ο ρόλος του πολιτικού κόμματος στη δυτική βιομηχανική κοινωνία είναι περισσότερο περιορισμένος απ' όσο αφήνει να αποκαλυφθεί η τυπική υπεροχή της θέσης του. Σε ό,τι αφορά τους κυβερνητικούς ρόλους του λειτουργεί σαν συντονιστής και σαν διαιτητής μεταξύ λειτουργικών ομάδων της εξουσίας. Σε ό,τι αφορά τους εκλογικούς ρόλους παράγει εκείνη την περιορισμένη ποσότητα συμμετοχής και λαϊκής ενσωμάτωσης που απαιτείται για τη λειτουργία των δημόσιων πολιτικών θεσμών.

Είναι δυνατόν να μπορούν να λειτουργήσουν τόσο αυτή η περιορισμένη συμμετοχή, που το πολυσυλλεκτικό κόμμα προσφέρει στον πληθυσμό γενικά, όσο και αυτό το κάλεσμα για μια ορθολογική και αφιλοκερδή συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία μέσω αναγνωρισμένων επίσημα καναλιών;

Το εργαλείο, το πολυσυλλεκτικό κόμμα, δεν μπορεί να είναι πολύ ορθολο-

γικότερο από τον κατ' όνομα αφέντη του, τον ξεχωριστό εκλογέα. Μη υποκείμενοι πλέον στην πειθαρχία του κόμματος ενσωμάτωσης —ή, όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες, μη υποκείμενοι ποτέ σ' αυτή την πειθαρχία— οι εκλογείς μπορούν, με τις ευμετάβλητες φοβίες και την απάθειά τους, να μετασχηματίσουν το ευαίσθητο εργαλείο, που είναι το πολυσυλλεκτικό κόμμα, σε κάτι εξαιρετικά ακαθόριστο για να χρησιμεύσει ως σύνδεσμος με τους λειτουργικούς κατόχους της κοινωνικής εξουσίας<sup>21</sup>. Μπορούμε έτσι να θρηνήσουμε την εξαφάνιση, όσο κι αν ήταν αναπόφευκτη, του κλασικού μαζικού κόμματος, έτσι όπως θρηνούμε την εξαφάνιση των άλλων χαρακτηριστικών στοιχείων της παλιάς δυτικής κοινωνίας.

---

23. U. Lohmar, *Innerparteiliche Demokratie*, όπ.π. pp. 106-108.

Απόδοση στην ελληνική: Κωνστ. Αντ. Κατσουράς

